МАКЕДОНСКА РЕВОЛЮЦИОННА БИБЛИОТЕКА

Книжка II

ВЪЗСТАНИШКИ ДЕЙСТВИЯ

ОТЪ

ХРИСТО МАТОВЪ

ВТОРО ИЗДАНИЕ

1925

МАКЕДОНСКА РЕВОЛЮЦИОННА БИБЛИОТЕКА

Книжка II

ВЪЗСТАНИШКИ ДЕЙСТВИЯ

ОТЪ

ХРИСТО МАТОВЪ

ВТОРО ИЗДАНИЕ

1925

ПРЕДГОВОРЪ

Боевитѣ средства и боевата тактика на Вѫтрешната Македонска Революционна Организация иматъ своята история, която е твърде поучителна.

Първитѣ боеви сили на В. М. Р. О. бѣха отдѣлнитѣ терористи. Тѣ наказваха шпионитѣ, най-лошитѣ за раята турци, или сплашваха скържавитѣ богаташи да развържатъ кесиитѣ си и помогнатъ на дѣлото. Когато терориститѣ се умножиха, — узнати отъ властьта и преследвани отъ нея, здрави физически и морално дѣйни членове ставаха нелегални, — образуваха се терористични групи. Третата фаза бѣ превръщането на тѣзи групи въ чети съ задача: да наказватъ враговетѣ на В. М. Р. О. и най-голѣмитѣ золумджии, да бѫдатъ боеви инструктори на годнитѣ за орѫжие членове, да подпомагатъ организирането съ проповѣдь и личенъ примѣръ, т. е. съ слово и дѣло.

Това бѣ презъ чисто организационния периодъ. Когато, обаче, В. М. Р. О. се почувствува достатъчно силна да премине въ нападение по своя инициатива, постави се въпроса за възстание и за видове възстанически действия. Още презъ зимата и пролетьта на 1903 год. първитѣ хора на Организацията, нейнитѣ виши ржководители си цепятъ ума, — масово ли да бжде възстанието или да се изрази въ атентаторски акции. Гоце Дѣлчевъ предпочиташе втория начинъ на действие, Дамянъ Груевъ избра масовото възстание, комбинирано съ атентати. Битолскиятъ революционенъ окржгъ по своята подготовка бѣше годенъ и за двата вида възстанишки действия и за комбинирани отъ тѣхъ разреди, тамъ действуваше Груевъ. За Пиринския революционенъ окржгъ, споредъ подготовката му, бѣха по-подходящи атентатитѣ и партизанската война съ ограничено число възстаници, — тамъ работѣше Гоце Дѣлчевъ презъ пролѣтьта на 1903 год. до убийството му въ с. Баница, Сѣрско.

Въоржжената борба до 1904 год. даде изобиленъ материялъ да се теоритизира не вече на приумица, а възъ основа на

факти върху видоветѣ революционна борба изобщо и върху разредитѣ възстанически действия въ частность. Христо Матовъ събра тѣзи факти, разучи ги, подири примѣри изъ освободителнитѣ борби на други народи и въ 1905 год. написа студията си: „Възстанишки действия“, която препечатваме за младото поколѣние.

Христо Матовъ не бѣ военененъ, той не взе участие и въ възстанието поради физически недъгъ въ ходилата, — но съ своя анализаторски умъ той обобщи и подведе подъ система това, което боевитѣ сили бѣха вършили. Лица съ отлична военна подготовка сж се изказвали твърде ласкаво за книжката на Матова. Тя може да бжде само полезна за този, който се вдълбочи въ сжществено по повдигнатитѣ и разрешени въпроси, а отмине малкото онова, което е за историята и което е сега анахронизъмъ. При днешнитѣ условия за революционна въоржжена борба може да има различие въ техническитѣ средства, които сега сж по-съвършени, но едва ли нѣщо особено ново може да се прибави въ начинитѣ за действие и въ боевата тактика.

Г. Б-въ

ГЛАВА ПЪРВА

Възстанишки действия

Трайность на революционната борба изобщо и на възстанишкитѣ действия въ частность

Въ „Основитѣ“ (норми 8, 11 и 12) ние се изказахме, че *борбата изобщо* трѣбва да бѫде дълготрайна и да има изгледъ, че ще бѫде безкрайна, а гаранция за дълготрайностьта и силата ѝ виждахме въ самото сѫществуване и запазване на Организацията съ нейнитѣ принципи. *Възстанишкитѣ действия въ частность* искахме да бѫдатъ такива, що „да не означаватъ последна дума на Организацията“, „да не турятъ на карта нейното сѫществуване, а да сѫ само редъ събития — войни въ нейната история“. „Като прави икономия на сили и средства, Организацията смѣта, че ѝ трѣбватъ и за после — пакъ и пакъ да ги пусне въ ходъ.“

Потрѣбно е тукъ да спомнимъ, да преповторимъ, защо се налага борба дълготрайна, а не кратковременна, та макаръ и силна. Съображенията се криеха въ следнитѣ три положения:

1. Организацията не си прави илюзии сама да победи Турция;

2. За насъ, обаче, е победа, ако не бждемъ победени: единъ день Турция ще се счете (отъ Европа) победена, само защото не е могла да ни победи; въ резултатъ ще се яви ефикасна намѣса;*)

3. Ако борбата е кратковременна, Турция, щомъ потуши огъньтъ, ще се възползува и ще извика на Европа: „редътъ е възстановенъ.“ Въ такъвъ случай би се успокоила и Турция и Европа: за намѣса нѣма защо да се мисли.

Споредъ първото положение, безполезно и пагубно би било да си изложимъ силитѣ наведнъжъ и въ откритъ бой. Споредъ второто положение, не е задължително, нѣма нужда да побеждаваме Турция формално: доста ни е тъй да се ор-

*) Намѣсата ще се яви, защото „страдатъ или се сблъскватъ интереситѣ на близки и далечни държави.“ Основи, стр. 51.

ганизираме и да действуваме, че и тя да не може да ни победи. Цель на възстанишкитѣ действия е — не ние да станемъ господари на положението въ страната, а турската власть да не бѫде господарь на положението. То пъкъ ще означава, че въ страната владѣе анархия (безвластие, — две власти та ни една), че легитимната власть не е въ сила да пази редъ у дома си, не е въ сила да не остави да страдатъ интереситѣ на близки и далечни държави: а тия интереси ще страдатъ не само изобщо отъ царещата анархия поради борбата между насъ и турцитѣ, а и прѣко: отъ наши разрушителни акции противъ европейски капитали (постройки) Като знаемъ пъкъ, какъ полека и предпазливо пипа дипломацията, — споредъ третото положение, — трѣбва борбата да има изгледъ, че ще бѫде дълготрайна и дори безкрайна, за да накара Европа рано или късно да се намѣси и да се намѣси съ ефикасни средства.

Както виждате, дума е за борбата изобщо, борбата въ всички форми (родове), а не само за възстанишкитѣ действия. Отъ едни възстанишки действия иска се да бѫдатъ колкото се може

по-дълготрайни, но тѣ не могатъ да бждатъ безкрайни; безъ край трѣбва да ни се представятъ тѣ въ подновяването имъ, въ повтарянето. У мене понятието *борба (революционна борба)* съдържа въ себе си всички възможни родове борби — офанзивни и дефанзивни (възстанишки действия, покушения, репресалии, унищожаване разбойнишки шайки, разни протести, митинги, демонстрации, парализиране значението на официалнитѣ сждилища и създаване свои, икономическа борба — бойкотъ, отказване да се плаща тоя или оня данъкъ и други родове борби, каквито би ни научило историческото развитие на Организацията и новосъздавалитѣ се условия), а понятието *възстанишки действия* е видово понятие и отъ своя страна се явява родово понятие за разнитѣ форми на борбата известни подъ име: въоржжено възстание, терористични акции, динамитни атентати.

Възприехъ терминътъ *възстанишки действия**) защото е по-опредѣленъ отъ

*) Или формални възстанишки действия, или само формални действия, „Основи".

Дѣйствия, системно предприети (по решение)

мое гледище — подхожда на терминътъ *военни действия* —, докато терминътъ *възстание*, особено на наша почва, е нѣкакъ си неопредѣленъ и мнозина забърква. Разбира се, че не съмъ се отказалъ и отъ термина „възстание“ въ мѣста, гдето не поражда неопредѣленость. У мене терминътъ „възстанишки действия“ е общъ терминъ за понятията: а) възставане и действуване съ оржжие; б) терористични акции и в) динамитни атентати; защото въ моитѣ очи терористичнитѣ акции (вжтре влизатъ и динамитнитѣ атентати) не сж друго, а сж пакъ възстанишки (боеви, военни) действия, каквито сж и динамитнитѣ акции на руси и японци въ войната.

Тукъ, въ тази книга, ще говоря само за възстанишки действия, а не и за всички родове революционна борба.

и прокламирани за външния свѣтъ, сж *формални действия*; отдѣлнитѣ схватки, дефанзивни и офанзивни, между сжществуващитѣ нелегални чети и турската войска въ очитѣ на европейцитѣ сж пакъ възстанишки действия, но тѣ за насъ не сж формални действия.

Шесть разреда възстанишки действия

Щомъ каквото и да правимъ ние сами не можемъ да победимъ Турция, щомъ едни възстанишки действия се иска да бѫдатъ трайни и щомъ имаме смѣтка да правимъ икономия на сили и средства, тогазъ по-изгодно ще е за насъ да възприемемъ възстанишки действия не въ единъ — най-широкъ размѣръ, а действия въ разни — ограничени размѣри и, до колкото се може, и въ разни форми, както бѣ и съ борбата изобщо.

Като приемамъ това, отивамъ по-нататъкъ: за да бѫдемъ колко-годе на чисто, за да не се въртимъ въ общи термини („частично" възстание, „общо" възстание, „терористични акции" а не „възстание"), ще раздѣля възстанишкитѣ действия на разреди, достатъчно разграничени, и сетне, на свое мѣсто ще посоча, кои разреди сѫ приемливи за нашитѣ цели и кои — неприемливи или и досущъ за отхвърляне.

Ето разредитѣ — всичко 6:

Първи разредъ възстанишки действия ще бѫдатъ, ако се действува само съ

нелегалнитѣ чети и съ отдѣлни терористи. Задавки:

покушения върху живота на видни правителствени чиновници;

нападения върху джандармерийски потери;

нападения върху войскови отреди;

нападения върху джандармерийски караулници и военни постове*);

нападения върху малки оржжейни складове — за ограбване или за унищожаване и др. под.

Нападенията съ четитѣ може да бждатъ рѣдки: всичко на всичко по 1, 2, или 3 нападения въ годината въ всѣка околия. По тоя начинъ, да речемъ, ще имаме средно 75—100 нападения. Нѣкои околии не ще сторятъ нищо, но затова пъкъ други околии ще извършатъ по 3 нападения, та все пакъ средното число ще се изпълни. 75—100 нападения съ чети и известно число политически покушения на животъ, *земени като сума*, сигурно на всички ни пълнятъ око, за да може да се рече, че Организацията е

*) За подобни по-сериозни акции полагамъ, че ще се групиратъ чети отъ съседни участъци и околии.

предприела формални възстанишки действия. Тукъ трѣбва да си представимъ, че освенъ нападенията отъ наша страна, ще имаме и сражения предизвикани отъ турска страна (откриване наши чети) и тия сражения ще бѫдатъ по-многобройни отколкото въ обикновено време. Значи, въ течение на една година ще имаме около 200 нападения и посрещания удари.

Втори разредъ възстанишки действия ще бѫдатъ сѫщитѣ нападения отъ първи разредъ и още динамитни атентати насочени главно противъ европейски капитали: желѣзнични мостове, тренове, станции, телеграфи по линията, релси, сетне рудници (мадеми) и др. Действуватъ нелегалнитѣ чети и терористичнитѣ групи (= групитѣ изучени на изкуството да действуватъ съ избухливи вещества). Като казвамъ сѫщитѣ нападения отъ I-и разредъ, азъ визирамъ качеството на нападенията, а не точно и числото на нападенията; защото, щомъ има динамитни атентати противъ европейски капитали, ефектътъ ще бѫде доста силенъ, та не ще има нужда отъ толкова нападения надъ турски сили. Околии, дето минува

желѣзница или дето има други европейски предприятия (рудници, тютюни), могатъ да заоставятъ на второ мѣсто нападенията надъ турски сили, а въ околии, дето нѣма ангажирани европейски капитали или дето предприятията сѫ неуязвими, тамъ ще си следватъ само нападенията отъ I-и разредъ.

Трети разредъ възстанишки действия ще бѫдатъ, когато въ нападения като горнитѣ (отъ двата разреда) *тайно* взиматъ участие и доста сили (100—200 души) отъ легалната милиция (= селски и градски чети). Обикновено въ такъвъ случай нападенията сѫ по-крупни и по-внушителни и свързани съ сериозни последици въ добра и въ лоша смисъль за населението изобщо и за Организацията въ частность.

Четвърти разредъ възстанишки действия ще бѫдатъ, ако известна часть отъ легалната милиция (100—200 души), се присъедини явно — не на тайни начала — къмъ нелегалнитѣ чети и се почнатъ действия, каквито вече би имъ се удало. Вж. планътъ.

Пети разредъ. Тука вече всички боеви сили, що се числятъ въ легалнитѣ сел-

ски и градски чети, излизатъ нелегално и се почватъ действия съобразно съ планътъ.

Шести разредъ. „Общо повсемѣстно възстание".

Като хвърлимъ общъ погледъ върху всички разреди, ще забелѣжимъ — покрай една възходеща постепенность —, че първитѣ разреди се отличаватъотъ последнитѣ главно по броя на боевитѣ сили, ангажирани въ действията, и донѣкѫде и по задавкитѣ. Въ първитѣ разреди действуватъ нелегалнитѣ чети и отдѣлни терористи и терористични групи; задавкитѣ сѫ ограничени. Въ последнитѣ разреди възставатъ и действуватъ и легални боеви сили въ голѣмъ брой; задавкитѣ сѫ неограничени или почти неограничени въ крѫга на възможното и разумното—въ крѫга на плана, изложенъ по-долу. Споредъ досега приетата у насъ революционна терминология, действията отъ първитѣ разреди могатъ да се нарекатъ *терористични акции*, а действията отъ последнитѣ разреди — *възстания*. Възстанието отъ шестия разредъ е помѣстено за пълнота, а въ сѫщность азъ съмъ противъ него, та на тоя въпросъ по-нататъкъ ще се спра специално.

Трѣбва да полагаме като едно и едно две, че турцитѣ не ще ни оставятъ само ние да опредѣляме възстанието и действуването. Ето защо, строго земено, разредитѣ, както сѫ у менъ, на практика не ще бѫдатъ издържани. Ако решимъ да действуваме по I-и разредъ, ще имаме нѣйде възстание на цѣло село или цѣлъ участъкъ. И наопаки, както и да сме готови, ако речемъ да действуваме по *V-и* или *VI-и* разредъ, ще имаме околии или участъци, които фактически ще действуватъ по първи-втори разредъ: значи, разредитѣ сѫ нѣщо относително, главно до колкото зависи отъ насъ.

Боева тактика

Очевидно е, че възстанишкитѣ действия отъ първитѣ три разреди сѫ партизански действия. А каква боева тактика е най-подходеща да възприемемъ за възстанишкитѣ действия отъ четвърти и пети разредъ?

Отговора на тоя въпросъ донѣкѫде се съдържа въ изводитѣ отъ тритѣ положения на стр. 8:

1. Безполезно и пагубно би било да

си изложимъ силитѣ наведнажъ и въ открить бой;

2. Не е необходимо формално да победимъ Турция;

3. А необходимо е, щото възстанишкитѣ действия, както и борбата изобщо, да бѫдатъ по-възможность по-трайни.

Ето защо, колкото и да сме подготвени, въ единъ планъ за действия ще трѣбва да легне пакъ партизанска основа.

Важно е, че партизанската основа за действията ни се диктува колкото отъ теоритично умуване, сравнявайки силитѣ си съ силитѣ на противника, толкозъ и отъ живата практика, отъ опита въ миналото на Организацията и въ боево време (възстанието), и въ мирно време. Твърдѣхъ и твърдя, че „елементитѣ на планътъ се коренятъ въ самата Организация", че тѣ пониквать паралелно съ нейното историческо развитие*). А тия елементи не сѫ нищо друго, освенъ елементи на партизанска борба. И наистина, отъ чисто боево становище (т. е. вънъ отъ организаторската мисия):

*) „Основи", стр. 38.

Що сѫ нелегалнитѣ чети, ако не партизански отреди?

Що е боевата имъ тактика, ако не тактика на партизански отреди?

Таинственость и изненада, подвижность и неуловимость не сѫ ли присѫщи на нашитѣ чети, както и на едни партизански отреди?

Но като възприемаме партизанска тактика, да не си помислимъ пъкъ, че достатъчно е да копираме нѣчии партизански действия, за да излѣзнемъ победители! Съвсемъ не. Испанци (1809—1813 г.), руси (1812 г.), американци (въ междуособната война на Съединенитѣ Щати, 1861—1866 г.), боери (1902 г.) действуватъ партизански, но съобразно съ домашнитѣ условия. Испания бѣ досущъ чужда страна за френскитѣ войски, до като въ Македония има и турско население; да не говоря, че до насъ или задъ насъ сѫ арнаути или че и самото християнско население не е хомогенно и не се поддава лесно на революционното организиране. Но пъкъ, отъ друга страна, испанскитѣ герилеси (guerille) бѣха длъжни да си поставятъ за задавка *да победятъ, да из-*

требятъ френскитѣ войски*), докато това за насъ не е необходимо: нашата задавка е по-инаква; срв. по-горе.

Изхождайки отъ нашитѣ условия, ще посочимъ изпърво *общи правила*, пригодни за *нашата* партизанска борба.

1. Едни наши възстанишки действия иска се да бждатъ по възможность потрайни, макаръ и по-слаби.

Най-много що може да се желае по трайностьта на действията, то е — когато се прекратяватъ и ако се прекратяватъ действията въ известно време, прекратяването да стане по наше решение и по наше желание, а не наложено— по невъзможность да продължимъ дей-

---

*) Larousse, Grand dictionnaire universel du XIX siecle. Вж. думата partisans: „По онова време имало 150 до 200 партизански чети (bandes) пръснати по цѣла Испания; всѣка чета дала клетва да убива на месецъ по 30—40 френци. И понеже всички жители служели за съгледвачи, нападенията излизали сполучливи. Пресмѣтнато е, че френци сж гинели по 80,000 души на година, безъ да е станала нито една редовна битка; по такъвъ начинъ числото на френскитѣ жертви достига до 500,000 души, вънъ отъ загубитѣ въ битки като Саламанската, Талаверската, Викторианската и др.“

ствията (отъ изтощение, или по нѣмане муниции, храна и др. под.).

2. Възстанишкитѣ действия трѣбва да иматъ нападателенъ характеръ. Нападателно държане е нужно и като цель за себе си (боева цель, — вж. задавкитѣ по-нататъкъ на стр. 27), и като средство (= военна хитрость) за парализиране у неприятеля инициативата и възможностьта за офанзивъ отъ негова страна. Единъ видъ маневриране — заплашване.

3. Колкото по-малко сж муниципитѣ, толкозъ повече е оправдано отбранително държане, — за да се продължи възстанишкото положение; а за нашата кауза капиталъ е предъ свѣта даже и самия фактъ, че ще има вжтре многобройни чети, независимо отъ това, дали нанасятъ повреди или не (сжществува презумция, че могатъ да нанасятъ повреди).

4. По принципъ възстаницитѣ трѣбва да избѣгватъ срещи съ турски войскови части, особено когато последнитѣ ги надминуватъ по численость,

Трѣбва винаги да се помни правилото, че за една възстанишка чета е успѣхъ, ако може да отбѣгне, да не даде сражение, щомъ неприятелската войска е по-многобройна.

Изобщо правиленъ бой трѣбва да се отбѣгва.

5. Таинственость и изненада, бързина въ движението, неуловимость и неуязвимость — ето де е нашата сила, както и силата на всѣка партизанска борба.

6. Успѣха на действията зависи главно отъ инициативата, съобразителностьта и изкуството на началницитѣ на партизанскитѣ чети-отреди, както и отъ износливостьта и самоотверженостьта на възстаницитѣ.

Планъ

Следъ като установихме, че нашитѣ възстанишки действия трѣбва да бѫдатъ *партизански* и следъ като посочихме нѣкои общи правила за *нашата* партизанска борба, работата ни е улеснена: предъ насъ стои „Общия планъ и цель на възстанието*) презъ 1903 г. Както знаемъ, тоя „общъ планъ“ предвижда само партизански действия: „боевитѣ сили ще се

*) Тоя „общъ планъ“ е стъкменъ и нагоденъ за нашитѣ цели отъ мене (презъ май 1903 г.) въ съвещание съ други дѣйци. За първообразъ послужи планъ изработенъ отъ военно лица по поржка.

сформируватъ на възстанишки чети и ще почнатъ да действуватъ *едновременно и повсемѣстно*". Способитѣ за действуване, изложени въ него, сѫ годни и днесъ и ще бѫдатъ годни и за напредъ, доколкото тѣ не сѫ обусловени отъ обстоятелства, принадлежащи само на онова време. Яко видимъ, че заслужава да се направятъ нѣкои измѣнения и допълнения, — до колкото опита ни е принаучилъ, — ще ги направимъ.

Въ началото на планътъ се изтъква онова, което не веднажъ вече повтаряме въ „Основи" и тукъ, а имено:

1. Че се стремимъ не да победимъ Турция, а тя да не може да ни победи:

2. Че възстанишкитѣ действия трѣбва да бѫдатъ трайни.

По-нататъкъ, говори се, кога би трѣбвало да почнатъ действията: посочватъ се три условия отъ вѫтрешенъ характеръ, които, макаръ да сѫ свързани съ онова време, заслужва да се знаятъ, и затуй ще ги приведемъ и тукъ:

1. Да има хлѣбъ, значи да узрѣе житото, та макаръ да не е събрано;

2. Малко отъ малко да наголѣмѣе

нощьта или поне да почне да наголѣмява, а това става въ м. юлий;

3. Като знаемъ, що муниции имаме, за да не спре възстанието преди зимата, трѣбва да се почне не по-рано отъ м. юлий, но пъкъ и по много други причини надали може да се мисли за по-нататъкъ.

I. Организация за действията

1. Македония и Одринско се раздѣлятъ на нѣколко възстанишки окржга. За основа на разпредѣлбата служи топографията, а не административното дѣление, било турско, било организационно. За дѣлитбена граница между възстанишкитѣ окржзи служи обикновено река, поле и под.

2. Всѣки възстанишки окржгъ би трѣбвало да има за централенъ пунктъ нѣкоя планинска или гориста мѣстность, която да служи като операционна база — за прикритие (прибѣжище) на възстанишкитѣ чети въ голѣма нужда.*)

---

*) Кожухъ, Пиринъ, Огражденъ, Странджа и под. Планътъ отъ 1903 г. предвижда 7 възстанишки окржга, ала по-практично би било да

3) Всѣки окржгъ се дѣли на възстанишки околии и участъци, пакъ съобразно съ естественитѣ дѣления (реки, планини, гребени и др.) и съобразно съ мѣстната боева подготовка (оржжие, войводи, калени борци и пр.).

4. Въ всѣка възстанишка околия съ участъцитѣ ѝ действуватъ по нѣколко чети.

5. Всѣка чета състои отъ 15 до 50 души споредъ мѣстнитѣ нужди и споредъ стратегическитѣ условия.*)

6. Изобщо голѣми чети сж непрактични и даже безполезни за целитѣ, които се гонятъ съ възстанишкитѣ действия, защото силата на една възстанишка чета състои въ нейната скрит-

---

се рѣздѣли организационната територия на повече възстанишки окржзи. Битолския административенъ окржгъ не трѣбва да фигурира като единъ възстанишки окржгъ, както е тамъ, а трѣбва да се раздѣли на 2—3 възст. окржга; Сѣрийския административенъ окржгъ трѣбва да се раздѣли на два възстанишки окржга: река Марица рѣзко го дѣли на двѣ половини.

*) Цифрата 25 ми се вижда като най-подходяща норма. Впрочемъ, една и сжща норма не бива да се предвижда за всѣко време и за всѣко мѣсто.

ность, неуловимость, неуязвимость и бързина въ движението и действието ѝ, а въ това отношение голѣмитѣ чети отстжпватъ на малкитѣ. Малка чета може полесно да се промъкне, да се скрие и да се нахрани навсѣкжде, (а когато се иска да се предприеме по-крупна акция, тогазъ се групиратъ нѣколко чети).

7. Всѣка чета освенъ началникъ (войвода) за всѣки случай *безъ друго* трѣбва да има и подначалникъ (подвойвода).

8. Всѣка възстанишка чета трѣбва да състои отъ *кадъръ и попълнение.* Кадърътъ съставляватъ: началникътъ на четата, подначалникътъ и двама-трима стари четници. Попълнението състои отъ мѣстнитѣ боеви сили (на първо мѣсто легалнитѣ селски и градски четници) на възрасть отъ 18 до 40 години. Предпочитатъ се известнитѣ като добри и калени работници.

9. Никога не бива да се оставя чета само отъ селяни неопитни; непремѣнно трѣбва да влизатъ въ състава ѝ двама-трима стари четника.

10. Въ всѣка чета трѣбва да се опредѣлятъ двама четника, на които да се повѣри икономската часть—да се грижатъ за набавяне храна.

11. Четитѣ добре би било да носятъ номерации по околии; тъй напр: „трета чета отъ втора околия на четвърти възстанишки окржгъ*).

II. Задавки за четитѣ

1. Нападане незначителни турски войски, разположени на лагеръ въ християнски села и паланки.

2. Нападане:

а) турски аванпостове,

б) отдѣлни караули и часови, хукюматски куриери,

в) малки полицейски и военни отдѣления,

г) башибозушки потери и др.

3. Нападане: а) джандармерийски караулници и военни постове,

б) обози и пощата,

в) военни складове—за ограбване или за унищожаване.

4. Разрушаване европейски обществени постройки:

а) желѣзнопжтни тренове,

б) желѣзнични мостове,

---

*) Срв. номерацията на възстанишкитѣ участъци въ Одринско.

в) тунели,

д) телеграфни жици и станции,

е) макази по желѣзницата,

ж) желѣзнопѫтни станции, *особено онія, които иматъ водоснабдилища и складове за машини и пр.*

5. Разрушаване:

а) зданията при рудници, експлоатирани отъ европейци—Рожденъ (Мориовско), Гюреджикъ (Драмско) и др.

б) кредитни учреждения, банки,

в) фабрики и пр.

6. Разрушаване турски обществени постройки:

а) телеграфни жици и стълбове,

б) мостове по шосета на главнитѣ реки

в) държавни телеграфо-пощенски станции,

г) правителствени здания и др.

7. Прѣзъ цѣлото време дорде траятъ възстанишкитѣ действия, телеграфнитѣ жици трѣбва непрестанно да се скѫсватъ. Това не е мѫчно нито за четитѣ, нито за легалнитѣ селяни; а пъкъ ползата е доста голѣма: турцитѣ не ще иматъ бързи сношения, та не ще могатъ бързо да изпращатъ подкрепления.

8. Когато четата види, че по шосето

ите войска, може да приготви така на-
реченъ *фугасъ*. Ако нѣма достатъчно ди-
намитъ или ако е потрѣбенъ за по-важ-
ни акции, фугасъ може да се приготви и
само съ бертолетова соль или съ бомби
(отъ голѣмитѣ). Фугаси могатъ да се на-
правятъ и два и три и да се запалятъ
едновременно.

Ако избухливитѣ вещества не сж въ
изобилие, фугасъ се прави тогава, кога-
то четата види, че ще бжде обградена.

9. Нападане на турски села има сми-
сълъ тогава, когато се иска да се про-
гонятъ турцитѣ, да се очисти мѣстность-
та, за да може тамъ четитѣ да опери-
ратъ свободно.

10. Нападане на турски села, чифли-
ци и др. може да се предприеме и съ
цель да се запалятъ, па и да се изтре-
бятъ жителитѣ имъ, ако последнитѣ сж
правили пакости на наши села или ако
въстанатъ рамо до рамо съ потеритѣ. *Жени
и деца по никой начинъ да се не уби-
ватъ и трупове да не се обезобразяватъ.*

11. Смисълъ има да се нападатъ и
клани на християни — турски шпиони или
явни врагове на Организацията.

12. Посѣгания върху *живота на европейци* да се избѣгватъ.

13. Допуска се и завземане градъ, но не съ цель да се държи, а съ цель да се произведе ефектъ и да се принуди непріятеля да натрупа, да ангажира повече сили на едно мѣсто. Възстаницитѣ — господари на градътъ, щомъ видятъ, че войски сж надошли, трѣбва да отстжпятъ; разбира се, че, ако позициитѣ позволяватъ, преди отстжплението може да дадатъ нѣкое и друго сражение.

Способи за действуване

1. Всички нападения трѣбвало би да ставатъ предимно нощно време.

2. За всѣко нападение предварително се крои планъ. Опредѣля се винаги пунктъ, дето трѣбва да се събератъ възстаницитѣ следъ нападението.

3. Въ нѣкои случаи задавката се изпълнява отъ отдѣлни чети; а когато задавката е по-сложна, за нейното изпълнение трѣбва да се събератъ две—три и повече чети на опредѣленъ сборенъ пунктъ. Обаче, щомъ се извърши акцията, четитѣ веднага се разпръскватъ.

4. Въ нападането трѣбва да се действува бързо, енергично и решително, като се помни, че всѣка изгубена минута може да костува живота на цѣлата чета.

5. Когато се напада, трѣбва да се обръща особено внимание, какъ да се запази самата чета. За тая цель часть отъ четата наблюдава за неприятеля, а другата часть — действува.

6. Когато се напада мостъ или друго нѣщо, дето пази войска, обикновено половината сили се нахвърлятъ върху войската и я отвличатъ настрана въ сражение; въ това време другата половина извършва акцията.

7. Когато се напада мостъ, село или градъ и др., може предварително да се дигне голѣмъ шумъ съ викане „ура!“ и съ хвърляне бомби, за да се всѣе смущение и паника въ редоветѣ на неприятеля.*

8. Войската се напада обикновено непрѣкѣснато: въ долъ, на завой, на мостъ и пр. За тая цель трѣбва винаги да се

---

* Практикувано на много мѣста, а на войщитѣ въ Одринско бѣ препоржчано изрично отъ боевото тѣло (имено отъ Ст. Икономовъ).

пущатъ въ ходъ особени селски куриери или пъкъ нѣкои мѣстни четници.

9. Четитѣ на всѣка възстанишка околия трѣбва да се намиратъ въ постоянни сношения помежду си, за да могатъ въ случай на опасность да се притичатъ на помощь една на друга.

10. Когато неприятеля е на щрекъ и изпраща силни потери, тогава именно четитѣ трѣбва най-много да се спотайватъ и не трѣбва да се събиратъ на едно мѣсто.

11. Изобщо нормалния и най-целесъобразенъ способъ за действие трѣбва да бѫде действуването на отдѣлни неголѣми чети. Смисълъ има да се действува съ по-голѣми възстанишки маси (и то не навсѣкѫде) главно презъ първата нощь (или презъ първитѣ нощи), когато започнатъ действията:

а) за да се изненада неприятеля;

б) да се отплаши и да се компрометира (предъ турскитѣ власти) легалната до тоя часъ милиция и

в) да се направи по-силенъ ефектъ.

12. Първиятъ ефектъ не трѣбва да се разбира нѣкое генерално сражение (открить бой), защото то може да свърши

съ такава несполука, щото да разклати у народа вѣрата въ възстанишкитѣ действия и да окуражи турцитѣ, а пъкъ предъ европейската дипломация да произведе прямо противоположенъ ефектъ отъ оня, който се е преследвалъ (дипломацията може да счете, че сме вече разбити и разнебитени). Подъ силенъ ефектъ трѣбва да се разбира: крупна терористична акция, пожаръ, изтребяване войска отъ засада и други подобни.

Нека се помни и това, че отъ сполуката или несполуката на първата акция много ще зависи и куражътъ на борцитѣ, особено на новоизлѣзлата милиция. Ето защо планътъ за първия ударъ трѣбва добре да бѫде обмисленъ. За първа акция може да се препоржча следното:

а) скѫсватъ се всички телеграфни жици по всички околии;

б) напада се нощно време градъ: действува се главно съ избухливи вещества и съ пожаръ;

в) напада се военененъ складъ.

IV. Храна и муниции

Най-слаба страна на едни възстанишки действия е мѫчнотията за наба-

вяне храна и патрони. Въ борбата си противъ възстаналитѣ неприятелътъ се старае преди всичко да ги лиши отъ храна и патрони*).

Ето защо съ време трѣбва да се складиратъ храни по планински мѣста, обикновено недалечъ отъ изворчета (по-неизвестни); сѫщо тъй трѣбва да се стараемъ да складираме и муниции. Тукъ лежи и една отъ главнитѣ причини, поради които настоятелно се препорѫчва на четитѣ да не се ангажиратъ въ продължителенъ бой, та да не си харчатъ патронитѣ, освенъ, разбира се, въ случай, когато не зависи отъ насъ (напр. когато четата е обградена).

V. Що да правимъ съ безорѫжнитѣ селяни, съ женитѣ и децата

За попълване четитѣ, казахме, се избиратъ по-решителнитѣ и обучени работници. Всички други селяни, както и женитѣ и децата, трѣбва да си оста-

*) Презъ възстанието въ 1903 г. колкото пѫти сѫ нахлували турскитѣ войски къмъ Смилево, първа грижа имъ е била да горятъ воденицитѣ и да трошатъ воденичнитѣ камъне.

нать въ село. Тѣ ще помагатъ и сж
дтъжни да помагатъ на четитѣ въ всѣко
отношение.

Ние знаемъ, че въпроса за женитѣ и
децата (па и за безоржжнитѣ и стар-
цитѣ) е единъ отъ най-труднитѣ. Мно-
зина възстаници ще искатъ да бждатъ
пакъ близко до своитѣ, до селото, или
пакъ ще искатъ да ги взематъ съ себе
си — въ гората. Обаче, и въ единия и въ
другия случай е по-рисковано за изхо-
дътъ на възстанишкитѣ действия и за на-
строението. Безоржжнитѣ ще изпоядатъ
храната, скрита за възстаницитѣ. Турскитѣ
войски по-лесно ще загащатъ и еднитѣ
и другитѣ и въ такъвъ случай ще по-
стжпятъ безмилостно.

Възстаницитѣ, намѣсто да държатъ
партизанско нападателно поведение, ще
бждатъ принудени да стоятъ на едно
място и да държатъ отбранително пове-
дение и при това, безъ да има сигур-
ность, че ще запазятъ своитѣ и себе си.

Съ това пъкъ да не се помисли, че
трѣбва съвсемъ да зарежатъ женитѣ и
децата. Наопаки, ако се види, че става
нужда, близкитѣ възстанишки сили трѣбва
да нападнатъ на неприятеля.

Въ повечето случаи, щомъ населението види, че иде разярена сгань и че ще си пати, нека се отстрани вънъ отъ селото и, следъ като мине опасността, да се върне. Често пѫти така се е спасявало населението.

Жени, деца въ нужда могатъ да забѣгватъ и въ градъ, а отъ пограничнитѣ мѣста — задграница.

Тѣзи мѣрки по въпроса за женитѣ и и децата се препоржчватъ, разбира се, не като нѣщо добро, а като по-малко зло. Гледа се преди всичко сполуката, изходътъ на възстанишкитѣ действия *).

VI. Заключителни думи

На нѣкои може би ще се види чудно, че се ограничаваме само съ такъвъ общъ планъ на действията, а не съ специаленъ подробенъ планъ или специални ин-

*) Не се съмнявамъ ни най-малко, че турската власть пакъ не ще се задоволи да преследва само възстаналитѣ боеви сили, колкото и да се упражни върху нея натискъ отвънъ, и че следов. не ще ни остави да останемъ навсѣкѫде вѣрни до край на предлаганата тукъ чисто партизанска тактика. Срав. стр. 9. Но поне, доколкото зависи отъ насъ, възприемаме тактика най-практична и най-малко рискована.

струкции по отдѣлно за всѣки възстанишки окржгъ и околия. Подобно нѣщо е невъзможно и крайно непрактично. Най-целесъобразно и най-умѣстно въ едни партизански възстанишки действия е: да се оставятъ началницитѣ свободни сами да решаватъ споредъ времето, нуждитѣ и споредъ възможностьта. Свободната инициатива вдъхва у началницитѣ куражъ и решителность; а ако сж обвързани съ подробенъ планъ, тогава на своя глава не ще предприематъ нищо и ще изпускатъ много сгодни случаи. Изобщо, въ решителни моменти началницитѣ ще бѫдатъ нерешителни, а това ще се отрази зле на възстанишкитѣ действия взети общо.

Еднородностьта на способитѣ за действуване въ тоя планъ ще даде общъ колоритъ на всички възстанишки действия.

ГЛАВА ВТОРА

Приливъ общо повсемѣстно възстание

Въ глава първа азъ посочихъ, каква трѣбва да бѫде цельта на нашитѣ възстанишки действия, различихъ въ тѣхъ нѣ-

колко размѣра — разреда, отхвърлихъ последния разредъ, изтъкнахъ боевата тактика — обща на всички разреди, и, най-сетне, изложихъ планъ за действуване. Съ това обаче моята задавка не е свършена. Казаното до тука, за да бѫде възприето отъ всички, необходимо е *да докажа* (а не само да кажа):

1) че „общото повсемѣстно възстание", т. е. онова възстание, което се проповѣдва и което се санкционирва въ устава — е за отхвърляне и

2) че ограничени възстания или възстанишки действия отъ първитѣ 4—5 разреда стигатъ за нашитѣ цели.

Безъ това, и цельта на възстанишкитѣ действия (=боевата цель), и боевата тактика, та и планътъ ще останатъ спорни, особено въ очитѣ на привърженицитѣ на общото повсемѣстно възстание, понеже допустимо е тѣ да възлагатъ на такова възстание по-голѣми надежди, надежди, които измѣняватъ или видоизмѣняватъ и боева цель, и боева тактика, и планъ.

Цѣлата тази втора глава ще бѫде посветена именно на въпроса за общото

повсемѣстно възстание и на въпроси тѣсно свързани съ него, каквито сж:

1) Теоритичния споръ между „върховисти“ и наши по „масово“ и „партизанско“ възстание;

2) Въпроса: Дали при едно общо повсемѣстно възстание не ще бждемъ въ положение поне да не допуснемъ разорение?

3) Въпроса: Защо да не следваме примѣра на Сърбия—Гърция, които дигнаха общо възстание — и сполучиха? И не бѣ ли тъй въ Англия и Франция презъ време на революциитѣ въ 1688 и 1789—1799 г.?

Защо съмъ противъ общо повсемѣстно възстание

Азъ съмъ противъ общо повсемѣстно възстание:

защото такова възстание е *проблематично*,

защото е *по-рисковано* и

защото е *непрактично*.

Да видимъ.

Преди всичко нека се запитаме, какво съдържание даваме на понятието *общо*

възстание. Ще обрѫжваме ли и женитѣ, щомъ и тѣ сѫ членки въ Организацията, щомъ взиматъ участие въ революционната борба изобщо *) и щомъ даже единични жени сѫ били съ пушка въ рѫка — въ четитѣ и въ възстанието отъ 1903 г.? Но да оставимъ женитѣ, — да речемъ, че не подразбираме жени-възстаници ; ами всички ли мѫже ще трѣбва да възстанатъ и и да действуватъ : дали и старитѣ, дали и неджгавитѣ? И ако решимъ да изоставимъ старитѣ и неджгавитѣ, кои ще счетемъ стари и неджгави? Можемъ ли въ това отношение да се водимъ по нормитѣ приети въ войскитѣ на европейскитѣ държави? или пъкъ ние, имайки нужда отъ повече боеви сили и виждайки, какъ у насъ нѣкои 60-годишни старци сѫ по-бодри и по-годни за чисто боева работа, отколкото мнозина млади и интелигентни, ще опредѣлимъ наши норми? И да речемъ, че се съгласихме върху мѫжетѣ-членове, що трѣбва да възстанатъ съ пушка въ рѫка. А ще изоставимъ ли на страна всички ония хиляди годни мѫже християни (гърци, власи, па

*) Срв. Основи стр. 39.

и евреи), които още не сѫ членове на Организацията? Не сѫ ли и тѣ „недоволни елементи“*), недоволни отъ официалната турска власть? (Друго нѣщо е, че нѣкои сега за сега сѫ още по-недоволни отъ нашата революционна власть). Да не говоримъ вече за недоволнитѣ турци.

Виждате, че „общо повсемѣстно възстание“ и споредъ устава и независимо отъ устава е понятие неопредѣлено и еластично. Ако подъ това понятие се разбира *въоржжено възстание на цѣлото християнско население по цѣлата организационна територия,* азъ съмъ противъ такова възстание и не ще се помжча да доказвамъ защо; ако се разбира *въоржжено възстание — действуване съ всички годни мжже на цѣлото християнско население,* тогазъ пакъ съмъ противъ и пакъ специално нѣма да доказвамъ защо; ако ли се разбира *въоржжено възстание — действуване съ всички годни мжже на организираното християнско население,* т. е. онова, що фактически вече се е поддало на революционно организиране, (гл. фиг. 1) тогазъ пакъ

*) Чл. 1 отъ устава.

съмъ противъ и смѣтамъ, че има нужд
да докажа защо.

Фиг. 1.

I. Въ старанието си да ви убедя и ви
да бѫдете противъ „общо повсемѣстн
възстание“, схващано въ третия послед
ния смисълъ, азъ не ще седна да си слу
жа съ доводи като следнитѣ: средств
нѣма изобилно за доставяне бойни мате
риали въ такова голѣмо количество, п
и отъ такова хубаво качество, каквот
търсимъ презъ последнитѣ две-три го
дини; когато има средства, не винаг

има извори за купуване материали; когато има материали за купуване, не винаги се откриватъ канали за превозването имъ презъ чужди държави, не винаги е сигурна мрежата отъ канали за пласиране материалитѣ въ вжтрешностьта. Полагаме, че всички тия трудности се преодолѣха отъ наша страна. Ами турската власть ще ли гледа сеиръ, ще ли чака, дорде ние се дообржжимъ? Не полагате ли, че на маса селяни ще остане или да се лишаватъ отъ здраве и отъ оржжие или пъкъ да хващатъ гората, — да не дочакватъ „общо повсемѣстно възстание“? Но да речемъ, че и тия трудности се преодолѣха, благодарение на новосъздалитѣ се условия (*които условия, впрочемъ, сж резултатъ на възстание*, — не на „общо повсемѣстно възстание“)*). Ами турцитѣ не ще ли ни устройватъ други разни предизвикателства, не ще ли ни отварятъ тѣ борба — война, за да ни заставятъ частично и помѣстно да хабимъ готови сили, които винаги ще трѣбва да се надомѣстятъ, изтощдайки отъ предначъртаното еднажъ

*) Сега не изтезаватъ за оржжие, колкото напредъ.

„всеобщо“ действуване? Тукъ предположете и частично или помѣстно хващане гората и — действуване. За жалость, туй действуване ще става въ никакво време и не по наша инициатива: инициативата е въ рѫцетѣ на неприятеля. И туй хващане гората да бѣше едновременно, пакъ иди-дойди, пакъ може би щѣхме да имаме въ резултатъ колко-годе исканото общо повсемѣстно възстание, макаръ не по наша инициатива. Но то нѣма да бѫде тъй:

а) защото, каквото и да правимъ, ние не можемъ едновременно по всички райони да стоварим цѣлото предопредѣлено количество бойни материали;

б) защото властьта не дири орѫжие едновременно по всички райони, та да се предизвика общо повсемѣстно възстание;

в) защото и ние, ако бихме искали, не можемъ да направимъ забѣгването общо и повсемѣстно, тъй като за това все сѫ нужни предварителни приготовления и предварително, своевременно взаимно разбиране.

Видно е, че щомъ инициативата не е у насъ, ще имаме възстания по райони, а не онова, що търсимъ. Въ края на

краищата пакъ ще трѣбва да отстжпимъ отъ решението coûte que coûte да действуваме съ *всички* годни мжже по *всички* райони. Инакъ, или турцитѣ трѣбва да си ги представяме винаги сеирджии, или пъкъ, ако тѣ не стоятъ пасивни, тогазъ ние ще има да се готвимъ, готвимъ до ∞; защото все ще остане единъ процентъ въ подготовката, който ще се анулира отъ агресивното държане на противника. А речемъ ли да отстжпимъ, да не бждемъ скрупулйозни да искаме *непремѣнно всички годни мжже по всички мѣста*, тогазъ стжпваме на практическа почва; и ако тая практическа почва въ отстжпването ни изведе до V-и разредъ, защо да не се съгласимъ?

По-нататъкъ. Ние всички отдавна сме се изказали, че не щемъ само оржжие въ ржце, а искаме оржжие въ калени ржце, че единъ работникъ, за да бжде достатъчно каленъ, трѣбва да е игралъ съ пушка и да е миналъ презъ всички митарства. Щомъ е тъй, едни работници ще сж по-напредъ въ каленето, други — по-назадъ; така ще е и съ районитѣ: едни ще сж по-напредъ въ каленето, други — по-назадъ. Можемъ да предположимъ за

работникъ и за районъ подигане и спадане въ революционния духъ изобщо и въ каленето въ частность, но не можемъ да предположимъ въ това отношение пълно изравнение между всички райони. Следователно, не ще ли трѣбва единъ день да счетемъ и по-слабо калени работници и райони годни за действия? А де е гаранцията, че въ никой случай не ще бѫдемъ измамени, т. е., че всички всѣгде годни мѫже ще възстанатъ и ще дѣйствуватъ?*)

Неравномѣрностьта въ подготовката е фактъ и ще си пребѫде фактъ.

Да положимъ, че всички годни мѫже сѫ обрѫжени и че сѫ готови да възстанатъ при пръвъ позивъ. Не сѫ ли възможни случайни — временни и мѣстни — причини, които нѣйде могатъ да попречатъ на възставането? Комуто сѫ нужни нагледни примѣри, нека види по-долу, дето се посочватъ случайни причини, които попречиха на нѣкои окрѫзи да покажатъ истински възстанишки животъ.

Очевидно е, че проектираното общо

---

*) Спомни си напр. за граждани богати и съ търговски духъ.

повсемѣстно възстание става проблематично и ние ще трѣбва да се помиримъ съ относителни резултати по това.

II. Да видимъ сега, защо и въ какъвъ смисълъ е по-рисковано едно общо повсемѣстно възстание.

Щомъ възстанатъ навсѣкѫде всички които годни за орѫжие (полагаме, че орѫжията иматъ и че сѫ достатъчно калени), тогазъ повечето села и нѣкои градове ще прилича̀тъ на формено възстанали изцѣло — заедно съ женитѣ, децата и старцитѣ, нѣщо отъ което отбѣгвахме; така ще бѫде особено тамъ, дето възстаницитѣ ще станатъ господари на положението. Въ такъвъ случай не борцитѣ, а населението изобщо се поставя въ нелепално положение, въ положение на *воюющъ противникъ*, и турцитѣ ще се считатъ въ право да удрятъ безогледно, щото завърнатъ. За насъ малко важи фактътъ, че, ако сме добре приготвени, разорение — клане ще настѫпи по-късно и съ по-голѣми жертви за неприятеля. Важно е за насъ да не настѫпи разорение-клане, до колкото то може да се предизвика отъ наша непредвидливость и нетактичность (защото, както ще

видимъ, разорението зависи отъ волят
на турцитѣ, — ние не можемъ съ наши
сили да предотвратимъ всѣко разорение
а че то настжпило по-рано или по-късно
то не е важно.

Ако положимъ, че ще се образу
ватъ възстанишки лагери по непристжпни
мѣста и че тамъ ще се прибиратъ и же
нитѣ-дѣцата-старцитѣ, тогазъ пакъ опас
ността не е избѣгната: неприятелътъ
въ сила да обиколи и да превземе ла
геръ̀тъ. Наистина, има шансъ лагеритѣ
да не се открият (предвижда се мѣстене)
па и когато бждатъ открити и нападнати
може да се отстжпи; но пъкъ отъ друга
страна, когато се разбие възстанишки
лагеръ, много по-малъкъ е шансътъ да
бждатъ пожалени женитѣ-децата, откол
кото кога си сж въ кжщи.

III. Вънъ отъ проблематичността и
голѣмиятъ рискъ за населението, ние се
явяваме противъ всеобщо повсемѣстно
възстание и за туй, че то е непрактично
отъ становище на борбата (действията)

1. Ако е вѣрно, че, щомъ възста-
натъ навсѣкжде всички мжже годни за
оржжие, повечето села ще заприличатъ
на изцѣло възстанали, тогазъ действията

не боевитѣ сили, значително ще бѫдатъ
отъвани отъ страна на женитѣ-децата.
Молби и плачове на фамилии сѫ били
въ състояние герои да отклонятъ отъ
пръмата имъ задавка, камо ли пъкъ да
не отклонятъ нашата селяния, която презъ
вѣкове е живѣла само въ семейството и
за семейството. Не искамъ да кажа, че
милиционерътъ, като се поотдѣли отъ
домъ, нѣма вече да мисли и да тѫжи за
домашнитѣ си, — това и не е нужно —,
ами искамъ да кажа, че друго е като не
е до тѣхъ и при тѣхъ: въ такъвъ случай
много повече духомъ и тѣломъ ще гледа
да върши работа, която му се налага
като борецъ-възстаникъ; той трѣбва да
мисли преди всичко за сполуката на дей-
ствията. А молби и плачове могатъ да
се предположатъ не само отъ страхъ
предъ близкото неизвестно, ами дори и
за дребни нужди: домашнитѣ не ще се
отставятъ съвсемъ отъ мисъльта, че
тѣхния човѣкъ трѣбва да се грижи за
тѣхъ.

2. Щомъ фамилиитѣ ще бѫдатъ при-
нудени да забѣгватъ при възстаницитѣ —
въ лагеръ, гърлата се увеличаватъ и пре-
увеличаватъ за смѣтка на и тъй оскѫд-

ния възстанишки хлѣбъ. Тогазъ възста
ницитѣ ще бѫдатъ загрижени преди всич
ко, какъ да задоволятъ гладътъ.

Задоволенъ гладътъ, тѣ ще бѫдатъ
принудени да се грижатъ, какъ и какъ
да си осигурятъ едно отбранително по
ложение.

Ами нали трѣбва да мислятъ и за на
падения? И нали *често нападението е
най-добрата отбрана?* Въ случая би
стигало и само заплашително държане,
а възстаницитѣ и за това ще бѫдатъ
спънати.

3. Полагаме, че всички мѫже годни за
оръжие сѫ обръжени, обучени и калени.
Да си представимъ сега, каква боева цель,
какви задавки ще имъ възложимъ въ едно
възстание. Ще искаме ли отъ нихъ да се
биятъ на открито, да даватъ генерални сра
жения, като се сконцентрирватъ на голѣми
маси? Ще искаме ли да завзематъ мѣст
ности и градове и да ги бранятъ до
последна капка кръвь отъ турскитѣ ре
гулярни войски и — топове? Азъ не ми
сля, че въ основата на възстанишкитѣ
действия ще легнатъ такива задавки, за
щото за турцитѣ ще е по-лесно да иматъ
насрещу си сконцентрирани възстанишки

маси; за турцитѣ е мѫчно, ако водятъ борба съ нѣщо *скрито, бързо, неуловимо* и затуй *неуязвимо*. Следователно, пакъ ще трѣбва да препоржчваме на нашитѣ боеви сили да отбѣгватъ срещи съ голѣми войскови части. И понеже възстаницитѣ ще бѫдатъ много на брой, не ще могатъ да се укриватъ отъ погледитѣ на войскитѣ и не ще могатъ съ успѣхъ да продължаватъ действията.

4. Искайки да постигнемъ, щото всички голѣми мѫже да бѫдатъ калени, ние губимъ или почваме да губимъ готовитѣ калени сили, безъ да сме ги достатъчно използували за цельта. Колко души опитни четници и войводи погинаха съ отворени очи, за дето сѫ нѣмали възможность да си утолятъ жаждата за нападения? Колко души ветерани виждаме ги днесъ разпилѣни вънъ отъ територията на Организацията — изнурени отъ четнишкия труденъ животъ и уморени отъ непрестанна отганизаторска мисия? А не схващате ли, че нѣкои (да не кажа мнозина) ветерани, що сега сѫ вѫтре съ чета, изгубили сѫ предишното „пиле въ сърце“ за работа и че се влачатъ кое по инерция, кое срама-ради, кое отъ нѣмане що

друго да вършатъ? Ще чакаме ли въ очи да ни кажатъ, да ни се изповѣдатъ? Ще чакаме ли и нихъ да ги видимъ вънъ отъ организационната територия и може би далечъ отъ всѣкаква организационна работа? А колко мина сж ония, които хемъ не могатъ да вършатъ уморителна организаторска работа, хемъ не могатъ да стоятъ мирни да не попадатъ въ грѣшки и престжпления? Ако би се предприели действия, повечето отъ тѣхъ имено тамъ биха си излѣли неудържимата енергия. (Азъ я наричамъ „неудържима“ енергия, вие я наречете „луда“ енергия: луда-луда, ама и тя е потрѣбна въ едни възстанишки действия)

Ако каленитѣ сили се пущатъ въ ходъ да действуватъ, а) повече ще се калятъ и б) повече ще се славятъ: а и едното и другото ще подига духътъ у некаленитѣ. Съ други думи, въ интереса на общото калене е да не се оставятъ каленитѣ сили все на едно и сжщо равнище. Почивка е необходима, но то е друго нѣщо.

5. Колкото и да сме приготвени, азъ не съмъ съгласенъ да се действува въ широкъ размѣръ въ всички околии и участъци. Въ Тетозско, Гостиварско, Де-

бърско, часть отъ Охридско (Стружката северозападна часть) не бива много-много да си пускаме поясътъ, за да служатъ единъ видъ мирна преграда откъмъ арнаутитѣ, та да не си навлѣчемъ тѣхната ярость и да не усилимъ у тѣхъ желанието да се яватъ на помощь на султанскитѣ войски. По сѫщитѣ или подобни причини не е добре да се предприематъ широки действия и въ Ахѫ-Челебийско, па и въ други мѣста.

Възстанишки действия отъ първитѣ 4—5 разреда стигатъ за нашитѣ цели

Следъ като отхвърлихме възстание отъ VI-и разредъ, трѣбва ни да покажемъ, че то не е необходимо, че цельта се постига и безъ него, — съ ограничени възстания, т. е. съ възстанишки действия отъ първитѣ 4—5 разреда.

И наистина редъ трайни и усилни действия, съ задавки, каквито предвижда планътъ на стр. 14—20, означаватъ настояща *народна партизанска война* (guerille) между легитимна власть и поданно население; тѣ фактически и чувствително накърняватъ интереситѣ на

близки и далечни държави и затуй неминуемо предизвикватъ външна ефикасна намѣса.

Тия нѣколко общи думи не сж достатъчни. Трѣбва ни да видимъ какво влияние ще окаже за намѣсата всѣки разредъ, особено първия и втория, като най-слаби. Отъ това ще зависи, дали да ги считаме за нѣщо или да не ги считаме; защото, ако излѣзне, че и тѣ правятъ ефектъ и оказватъ достатъчно влияние за намѣсата, тогазъ що остава за последнитѣ три разреда, въ който случай очевидно не ще има нужда отъ VI-ия разредъ и ако не би билъ той за отхвърляне.

Първиятъ разредъ предвиждаше въ годината 70—100 нападения съ нелегалнитѣ чети + извѣстно число политически покушения на животъ. Тия нападения, казахъ, ще увеличатъ броятъ на отбранителнитѣ сражения, а сега ще кажа, че тѣ ще имъ придадатъ и по-голѣмо значение отъ онова, що иматъ днесъ.*) Ре-

*) Кой не забелѣзва, че напоследъкъ нашитѣ сражения съ турцитѣ, понеже все сж за отбрана, не обрѫщатъ тъй вниманието на европейския свѣтъ (па даже и на обществото въ България)

дитатъ: страната ще изглежда въ възстанишко положение; войската не е спокойна, легитимната власть губи авторитетъ; страдатъ невинни люде, страдатъ единокръвни братя; търговията значително спира, оттамъ и европейскитѣ стоки малко ще харчатъ; желѣзничнитѣ компании не печелятъ и пр.

Добре, но всичко това не означава още безвластие, не създава особена опасность отъ война, не води къмъ ефикасна намѣса. Щомъ имаме въ наличность възстанишкитѣ действия отъ 1903 г. и щомъ всѣка година и безъ нападенията ставатъ срещи съ потери, първиятъ разредъ не ще прави особенъ ефектъ на европейцитѣ.

Ала *втория разредъ*, щомъ предвижда динамитни атентати, не може да не обърне вниманието на европейцитѣ, защото не само страната ще изглежда въ възстанишко положение, ами право-направо

както напредъ? Ако обаче презъ годината стават нападения и отъ наша страна, твърдо вѣрваме, че и отбранителнитѣ сражения ще добиятъ отново значението, що имъ подобава. А никакъ не е изгодно за насъ да водимъ борба, да даваме жертви, и тая борба, тия жертви да не обръщатъ върху си надлежното внимание на свѣта, отъ който очакваме намѣса.

се увреждатъ тѣхни капитали. За европейцитѣ тукъ вече не е работа да се застѫпятъ отъ хуманность, или за да се умири страната, та да се харчатъ повече тѣхнитѣ стоки, или за да не се възползува отъ размирието нѣкоя съседна държава, ами просто на просто за да защитятъ капиталецътъ си: а тѣ сѫ въ правото и сѫ длъжни да го защитяватъ отъ становище на възприетата днесъ предимно гешефтарска държавна политика. Турция като държава не може дори да имъ се сърди, защото европейцитѣ бранятъ свои частни интереси. „Или пази ни капиталитѣ, или сами ще намѣримъ начини да си ги запазимъ отъ увреждане". А сигурни начини сѫ: или съ свои войски да си ги пазятъ, т. е. да влѣзнатъ войски, или да създадатъ автономно управление, или пъкъ тъй или инакъ да решатъ въпроса, та да мирясатъ и тѣ и капиталитѣ имъ.

Разбира се, че, за да стане сериозна намѣса, пакоститѣ, нанесени на европейскитѣ капитали, трѣбва да бѫдатъ чувствителни. Ако не стигатъ — а не ще стигатъ — действията отъ втори разредъ, ще действуваме по *трети разредъ*: тукъ

не се предвижда ограничение въ числото на нападенията както въ I-и и II-и разредъ; освенъ това, тукъ взиматъ участие и не малко легални милиционери, а вече самиятъ тоя фактъ ще придаде по-другъ обликъ и по-друго значение на действията. Въ третия разредъ, значи, имаме:

1) неограничено число нападения отъ I разредъ,

2) неограничено число динамитни акции и

3) участие на не малъкъ брой легални работници (до 100—200 души въ околия), а това ще даде възможность

а) нападенията да се извършватъ съ по-голѣмъ успѣхъ и

б) да се предприематъ по-крупни акции.

Съ едни действия отъ трети разредъ, покрай друго:

1) Ще се прекжснатъ навсѣкжде телеграфнитѣ линии и не ще могатъ да бждатъ възстановени за редовно служене (ще се прекжсватъ постоянно отъ легални работници, а може и да се прекжсва токътъ съ тънъкъ телъ); *)

*) За да се счете възможно твърденото тукъ, трѣбва да се знае и да се организира начинътъ на прекжсване токътъ.

2) Ще се прекѫснатъ телеграфнитѣ линии по желѣзницитѣ;

3) Циркулирането на треноветѣ ще стане съвсемъ нередовно (кое отъ динамитнитѣ акции, кое отъ нѣмане телеграфъ), а може и да спре;

4) И всичко това ще трае дълго време.

Сетне: пощата ще е нередовна и заплашена, пѫтищата — несигурни, села и градове — заплашени (отъ нападения), животъ и имотъ — въ опасность, търговията — спрѣна и т. н., и всичко туй, щомъ трае дълго време, не означава ли,

1) че въ стрѣната не се чувствува власть,

2) че чувствително се е напакостило на европейскитѣ капитали,

3) че силно сѫ пострадали интереситѣ на близки и далечни държави и, следователно, всичко туй не предизвиква ли сериозна намѣса?

Но да речемъ, че съмнителна е ефикасната намѣса, защото съмнителенъ е предвидения резултатъ отъ едни действия по трети разредъ, щомъ въ действията не е ангажиранъ достатъченъ постояненъ контингентъ отъ възстанишки сили. Добре: да действуваме по *четвърти*

окржга, за да стѣсни положението на тамошнитѣ възстаници. Отъ друга страна, въ всѣка околия не ще престане скжсването на телеграфнитѣ линии, не ще престане тревогата за турскитѣ войски, не ще престане страхътъ отъ ненадѣйно появяване на възстаници и — опасността отъ разрушителното имъ действие. Защото нѣма да се узнае, че възстаницитѣ сж се дръпнали въ една околия, па и ако се узнае, тѣ не сж далечъ и скоро ще бждатъ въ своитѣ околии. Когато разредѣе разрушителното действие на възстаницитѣ, пакъ Турция като държава губи: тя е длъжна да стори *да нѣма* възстаници, т. е. да унищожи възстанишкото движение, за да може не само фактически да сж рѣдки нападенията имъ, ами и да нѣма опасность отъ нападения и то не само днесъ, а и утре. Намѣсата ще последва:

1) За накърнени интереси и

2) За ония, що сж въ опасность да бждатъ накърнени.

Тукъ трѣбва да се знае и да се помни, че, за да се предизвика ефикасна намѣса, влияятъ и следнитѣ причини:

1) Фактътъ, че отъ дълго време сж-

ществува вѫтрешна революционна организация и че нѣма перспектива да престане да сѫществува (и, следователно, да заплашва), „додето не престане първопричината — турския режимъ“ ;*)

2) Фактътъ, че, независимо отъ възстанишки действия, сѫществуватъ въ обикновено време и други разни родове революционна борба (икономическа борба, репресалии и пр., гл. стр. 5).

3) Фактътъ, че редовно сѫществуватъ нелегални чети (макаръ да не действуватъ, — полага се, че могатъ да действуватъ всѣка минута);

4) Фактътъ, че ставатъ срещи-схватки съ потери.

Ако ни се вижда, че за ефикасна намѣса не стигатъ и възстанишки действия отъ четвърти разредъ, защото възстаници не сѫ много на брой, тогазъ да приемемъ комбинация отъ IV-и и III-и разредъ, а имено такава комбинация: 100—200 души легални боеви сили излизатъ въ гората и не мислятъ за връщане у дома; когато стане нужда, идватъ на помощь нови 100—200 души и после,

*) Основи стр. 17.

щомъ свършатъ работа, пакъ си се връщатъ у дома.

Азъ вече не виждамъ смисълъ и нужда да увеличавамъ още броятъ на възстанишкитѣ сили. Но за ония, които биха чувствували нужда, предвидѣлъ съмъ и *пети разредъ* възстанишки действия. Петиятъ разредъ е формено възстание въ широкъ размѣръ, — най-широкъ споредъ мене, щомъ съмъ противъ „общо“ повсемѣстно възстание. Тоя разредъ предполага да излѣзнатъ всички боеви сили. Подъ „всички боеви сили“ не трѣбва да се разбиратъ всички членове по групитѣ, а само ония отъ тѣхъ, които сж най-годни, главно които сж минали легалния четнишки институтъ (въ градоветѣ: на първо мѣсто ония, които сж усвоили техниката по избухливитѣ вещества). При все това, пакъ тѣхното число ще е сравнително голѣмо: 20 до 40 хил. души. Както виждате, въ тоя пети разредъ свѣтъ има и за крупни акции и за ефектъ предъ Европа, за да се предизвика ефикасна намѣса и да нѣма нужда отъ последния шести разредъ — „общо повсемѣстно възстание“.

Най-сетне, нека се запитаме: гаран-

тирано ли е, че общото повсемѣстно въз-
стание ще предизвика името такава на-
мѣса, която ще разреши нашия въпросъ
веднажъ за винаги? А що правимъ, ако
намѣсата не е достатъчно ефикасна?
Пакъ ли ще се готвимъ за общо по-
всемѣстно възстание? И за вторъ пѫть
кога ли ще се доприготвимъ следъ едни
последици като ония на стр. 33? Или
вече ще се задоволимъ съ по-ограничени
възстания, та белкимъ по тоя начинъ
стигнемъ до бѣло видѣло? Но тогазъ се
доближаваме до тактиката, препоржчвана
отъ насъ. Съ други думи, щомъ и съ
общо възстание не е гарантирана ефи-
касната намѣса (вънъ отъ това, че бѣ
проблематично, по-рисковано и непрак-
тично), тогазъ и отъ това гледище то
нѣма особено предимство предъ въз-
станишки действия или възстания въ
ограничени размѣри, които сѫщо водятъ
къмъ ефикасна намѣса и даже по-сигурно
само че може-би по-полека.

Иначе казано: ако ефикасната намѣса
е съмнителна, когато се действува по
първитѣ 4—5 разреда, съмнителна ще е
тя и когато се действува по шести разредъ.

„Масово“ и „партизанско“ възстание

Отъ всичко писано до тукъ очевидно е че азъ се явявамъ противъ *масово* въз стание, толкозъ усърдно защищавано отъ привърженици на Вжтрешната Органи зация въ теоритичната ни борба съ „вър ховиститѣ“ *) презъ 1902 г. И като се вземе подъ внимание, че върховиститѣ отъ своя страна въ противовесъ сж про кламирали партизанска борба, ще из лѣзне, че или азъ съмъ по тоя въпросъ на единъ умъ съ върховиститѣ, или на шитѣ привърженици сж прокламирали лична теория, що нѣма нищо общо съ Вжтрешната Организация, или пъкъ, най сетне, тукъ има недоразумение, което трѣбва да се изясни. И имено, тукъ виждамъ азъ недоразумение въ споръ недоразумение което произлиза отъ не

---

*) Употребихъ терминътъ „върховисти“ за Цончевата група, защото е добилъ единъ видъ гражданско право. А въ сжщность терминътъ „върховисти“ изразява много по-широко понятие отъ понятието „Цончева група“: *върховисти* бѣха всички членове на легалната организация въ България, включително значи и хилядитѣ приятели на Вжтрешната Организация, заедно съ теоритицитѣ — нейни защитници.

сна и неточна постановка на въпроса.

Да се обяснимъ. Цончевата група тогава, изобщо казано, не вѣрваше въ физическитѣ и духовнитѣ сили на населението, не вѣрваше, че като се организира масата, ще може да се създаде отъ нея жилава и внушителна сила, каквато я видѣхме сетне и я виждаме днесъ подъ име Вѫтрешна Организация. И нали Цончевата група спечели голѣма часть отъ обществото въ България главно благодарение на фактътъ, че организация вѫтре не се чувствуваше или малко се чувствуваше, та цончевци се явяваха призвани освободители, толкозъ повече че бѣха военни? Споредъ мене, едно отъ подбужденията, които накараха даже самия Цончевъ и другаритѣ му да се рѣшатъ да нахлуятъ въ вѫтрешностьта, да я завзиматъ, непремѣнно се дължи между друго на сформирувано у тѣхъ убеждение, че вѫтре нѣма революционна организация или че е съвсемъ слаба. И понеже доста бѣ въ тѣхнитѣ очи да се действува съ отдѣлни чети, нѣмаше и нужда да се създава вѫтре силна организация: чети могатъ да влѣзнатъ отвънъ и трѣбва да влѣзнатъ отвънъ, отъ

княжеството, защото тогазъ има се възможность съставътъ на четитѣ да бѫде подбранъ и откъмъ боево изкуство и откъмъ решителность. Отъ вѫтре, отъ районитѣ, нужни щѣха да бѫдатъ само отдѣлни работници — главно за куриерска служба.

И тъй: 1) *масата вѫтре не е година и не може да бѫде година.*

2) *отдѣлни чети, отвънъ пратени, могатъ да водятъ борба и тая борба стига за цельта,* — върху тия две положения се базираше теорията на Цончева.

Но горнитѣ две положения сѫ коренно противни на духа на Вѫтрешната Организация. Споредъ нейнитѣ видни дѣйци:

1) а) Съ чети отвънъ пратени не се свършва работа;

б) „па и тия чети, за да могатъ да вирѣятъ; трѣбва да бѫде подготвена почвата извѫтре между населението“)*;

*в) вънъ отъ това изворътъ на тия чети не е сигуренъ, понеже „ржце-нозе на емиграцията (и на обществото — въ България) всѣкогашъ могатъ да бѫдатъ връзвани“***)*;

---

* Основи, стр. 11.

**) Ibid. стр. 11.

2) Масата вѫтре е година или може и стане година като се организира.

Щомъ е тъй, ако ти трѣбватъ чети, *вѫтре* можешъ да имашъ:

а) чети,

б) подготвена почва да вирѣятъ четитѣ и

в) изворъ (за чети), що да не пресъхва.

По-нататъкъ. Борбата на Цончевитѣ чети не можеше да бѫде друга, освенъ въ форма на възстанишки действия. Борбата на Вѫтрешната Организация, щомъ произлиза и се води отъ масата т. е. щомъ въ борбата сѫ увлѣчени народитѣ маси, кога активно, кога пасивно*), можеше да се явява и се яви въ разни форми и размѣри. Но понеже за онова време у насъ истинската революционна борба се схващаше, може да се каже, почти единствено въ форма на възстание (разбирай, придружено съ динамитни атентати**), понеже щѣха да възставатъ народни маси и понеже въ устава личи

*) Ibid, стр. 39.

**) Тогава, както и днесъ още, подъ термина „възстание" се разбираше само *въоржжено възстание*, т. е. възставане и действуване съ оржжие въ рѫка. Вж. по-долу.

„общо и повсемѣстно възстание," нашитѣ теоритици отъ 1902 г. сѫ прокламирали *масово* възстание*). Отъ тукъ нататъкъ настѫпва недоразумението. Какъвъ обемъ се дава на понятието *масово* възстание? Ще възставатъ ли непремѣнно и жени-деца-старци или — само годнитѣ мѫже? И дали непремѣнно всички годни мѫже или може и да не сѫ всички?**) Сетне, тогавашнитѣ наши теоритици, бидейки въ споръ, вѣроятно сѫ имали предъ видъ и числеността на въоръженитѣ сили, съ които противната (Цончевата) страна се е задоволявала, та въ сравнение съ тая численость и едно значително ограничение на годнитѣ мѫже,

---

*) Намѣсто *борба съ масовъ характеръ* или *масова борба* — въ разни форми и размѣри „Основи" стр. 33.

Тукъ ще забелѣжа, че често се употребява „борба", родово понятие, намѣсто „възстание", видово понятие, а и това замѣняване на терминитѣ ще да е допринесло нѣщо въ полза на бърканицата.

**) Военнитѣ писатели си служатъ съ терминъ *войскови маси*, за да означатъ голѣми войскови части, а не цѣлата войска: а въ войската сѫ само годни мѫже и то не всички годни мѫже на една нация.

произлѣзли изъ средата на вѫтрешното население, все пакъ е давало въ резултатъ доста голѣми маси въоръжени сили и, следователно, едно възстание съ тия народни маси би могло да се нарече *масово* възстание. Споръ дълъгъ се е водилъ, а никой ни отъ едната, ни отъ другата страна не седналъ да опредѣли, какъвъ обемъ дава на това понятие. При все това, пакъ недоразумението нѣмаше да бѫде голѣмо, ако понятието *масово* — немасово — виѫраше само нѣкаква численость на възстанишкитѣ сили и, да речемъ, тѣхното мѣстопроизхождение. Тогазъ на едната страна щѣхме да имаме:

1) възстанишки сили сравнително малко на брой

2) и тѣ пратени отвънъ;

а на другата страна:

1) възстанишки сили въ голѣмъ брой

2) и тѣ излѣзли отъ вѫтрешностьта — отъ организираната маса.

Но недоразумението се уголѣми и усложни, защото въ спорътъ се примѣси и въпроса за тактиката, въпросъ за начинъ на действуване. У Цончевия лагеръ явно бѣ и по кой начинъ ще се действува въ едно възстание, а имено *партизански*

(отдѣлнитѣ външни чети не можеха да действуватъ никакъ); тъкмо затуй на терминътъ *масово* се приписа и начинъ, тактика за действуване и, разбира се, нѣкаква *противоположна* тактика. Така се избърка числеността на живата сила (възстанишкитѣ сили) съ тактиката, съ способитѣ (начинитѣ) за действуване. У противницитѣ живата сила предрешаваше и боевата тактика; докато у насъ живата сила допуща и друга боева тактика въ едно възстание. Ето какъ отъ смѣшението на две-три разнородни понятия [а) народни маси, б) възстание и в) боева тактика] изпъква една несъобразность, която дала възможность да се водятъ препирни, безъ да се дойде до нѣкакъвъ край, защото постановката на въпроса е побъркана, неочистена, фалшива.

Да се изразимъ съ други думи. Понятието *масово* (масовость), само по себе си взето, действително бѣ характеренъ и сѫществень признакъ за различие на Вѫтрешната Организация отъ тогавашнитѣ „върховисти“, но приложено това понятие къмъ понятието *възстание* смисълътъ не е сѫщия. Полученото ново понятие *масово възстание* по обемъ из-

ъзява тѣсно и видово понятие спрѣмо
ирокото и родово понятие *масова борба*
следователно, не обгръща цѣлата борба,
само единъ родъ борба и то такава
борба, която може и да не бѫде масова;
свенъ това, увлѣчението въ спорътъ при-
ада на понятието масово възстание и
начение на тактика въ действията и то
акава тактика, която никакъ не е прак-
ична и дава само възможность на про-
ивния лагеръ да я оборва съ успѣхъ и,
следователно, евтино да печели надмощие.
Въ сѫщность, като изоставимъ тогавашното
обиходно схващане, азъ допущамъ след-
ното тълкуване на понятието *масово въз-
стание*: то може да означава просто
възстание на голѣма маса народъ въ
сравнение съ числеността на предпола-
ганитѣ чети-четници отъ Цончева страна;
а какъ, по какъвъ начинъ ще действува
тая маса народъ, т. е. каква боева так-
тика ще избере тя за своитѣ действия
(на едно ли мѣсто ще се сконцентрира
и не ще отстѫпва до край, или на нѣ-
колко мѣста, или ще се пръсне въ много-
бройни чети — партизански чети), то да
е другъ въпросъ. А никакъ не е чудно
да имашъ доста голѣма маса народъ и

при все това да решишъ да действувашъ партизански: неприятелътъ може да е далечъ по-многоброенъ и по-организиранъ въ боево отношение отъ тебе. Такъвъ е случая между насъ и нашия неприятель. Буритѣ, както знаемъ, щомъ видѣха, че противникътъ стана силенъ и многоброенъ, възприеха партизанска тактика. Тѣ действуваха партизански и съ 30 хиляди души, и съ 20 х. души, и къмъ края съ 10 х. души. Защо да не се помисли нѣщо подобно и у насъ: съ 1000 души да водимъ партизански действия, съ 5—10 х. души — партизански действия, и съ 30 хиляди души — пакъ партизански действия. Сравни у мене разнитѣ разреди възстанишки действия.

Нужно е да прибавя, че другаде съ термина „възстание" си служатъ и за да означатъ невъоржжено възстание. На това основание може да срещнемъ терминъ *въоржжено възстание*, а то е вечъ плеоназъмъ за досегашната наша революционна терминология, понеже ние възставане разбираме съ оржжие. Но ако си представимъ, че единъ день Организацията (кое защото ще е по-засилена, кое защото ще се види поставе-

ще въ по-други условия, условия по-бла-
гоприятни) реши напр. да не се плаща
такъвъ и такъвъ данъкъ, тогазъ не ми-
слите ли, че такова съпротивление може
да се кръсти отъ всички ни съ име
невъоржжено възстание, за разлика отъ
нашитѣ въоржжени възстания или възста-
нишки действия? Нали арнаутитѣ поч-
ватъ съ невъоржжено съпротивление
(възстание) противъ данъци, противъ мо-
дерни сждилища или противъ друго нѣщо
и после, като ги нагънатъ султанскитѣ
войски, свършватъ съ въоржжено съпро-
тивление (= възстание)? Азъ лично вѣр-
вамъ, че Организацията ще дойде *)
до това положение и тогазъ такова не-
въоржжено съпротивление, ако се нарече
възстание, въ пълна смисъль на думата
ще бжде *масово възстание*. Тукъ нѣма
формаленъ бой, нѣма боева тактика, за
да стане смѣшение на понятия. Но до-
като не се види или не се замисли такова
съпротивление и докато не се нарече то
възстание, до тогазъ понятието *масово
възстание* ще се схваща, и съ право, въ
смисълъ на въоржжени действия съ круп-

*) И е дошла донѣйде; срв. гл. III, „Що бѣх-
ме — що сме."

ни народни маси противъ турскитѣ войски и до тогазъ, следователно, то не ще изразява точно и напълно ни една отъ формитѣ на борбата, която води Вѫтрешната Организация, още по-малко пъкъ да означава цѣлата борба на Организацията каквато тенденция се приписва на понятието.

За да се види по-ясно, какъ стоятъ помежду си по обемъ различнитѣ спорни

Фиг. 2.

понятия, за които става дума, ще ги представимъ тукъ графически, както прави логиката.

Въ фиг. 2-ра голѣмия кржгъ изобразява обема на родовото понятие *борба* (революционна борба), а единъ малъкъ кржгъ обема на понятието *възстание*. Понеже „възстание“ е видово понятие на родовото понятие „борба“, затуй малкия кржгъ е помѣстенъ въ голѣмия.

Въ обемътъ на понятието „борба“ влизатъ видовитѣ понятия „икономическа борба“, „репресалии“ и пр.; тѣ сж кръстосани понятия съ понятието „възстание“, а отъ своя страна и помежду си кръстосани.

Въ фигура 3-та голѣмия кржгъ означава обемътъ на родовото понятие *възстание*. Въ него влизатъ видовитѣ понятия: *масово възстание* и *партизанско възстание*. Щомъ приемаме, че партизански може да се действува и когато боевитѣ сили сж сравнително многобройни (срв. бурска война), и щомъ приемемъ, че достатъчно е боевитѣ сили да бждатъ многобройни, за да се нарече едно възстание *масово*, тогазъ дветѣ видови понятия *масово възстание и партизанско възстание* не ще сж координувани, не ще се изключватъ, а ще сж *кръстосани* понятия. Т. е.: има масови възстания, що нѣматъ партизански харак-

теръ; има партизански възстания безъ масовъ характеръ; но, отъ друга страна,

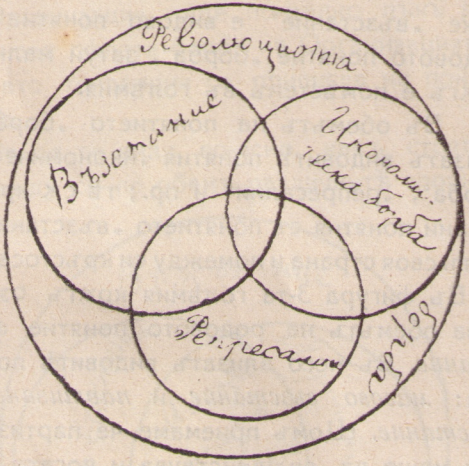

Фиг. 3.

има и масови възстания съ партизански характеръ, както и партизански възстания съ масовъ характеръ.

Такава бѣ работата наша презъ 1903 год. Въ Битолския и Одринския край, изобщо земено, *масово възстанаха, а партизански действуваха.* Такава бѣ работата и въ 1902 год. презъ есеньта въ Джумайско: *действията бѣха парти-*

...ички, а повечето села, които възстана-
..., *възстанаха масово.*

Отъ Цапари (село до гр. Битоля) не ...ъзнаха жени, деца и старци както въ ...турско, Ресенско или Дебърца (Ох-...ско); но не е ли достатъчно, че из-...ъзнаха 200 мъже, за да се рече: село ...апари *масово възстана?* Ако въ една ...колия действува една чета отъ 30—50 ...уши, дошли отвънъ, а въ Леринско дей-...вуватъ 500—600 души, излѣзли отъ ...ѣстото, отъ масата, — не може ли, въ ...равнение съ действията въ оная околия, ...е може ли Леринското възстание да се ...рече *масово възстание*? Съ други думи, ...отницитѣ у насъ могатъ да нарекатъ *...асово възстание* и едно възстание отъ ...ети разредъ, па даже и комбинацията ...тъ трети и четвърти разредъ; боевата ...актика не пречи.

А ако вземемъ подъ внимание рево-...юционната борба изобщо (борбата въ ...азнитѣ ѝ форми — родове) и ако си ...послужимъ съ терминътъ *революция*, по-...неже въ сѫщность тоя терминъ изразява ...о-широко понятие отъ понятието *въз-...тание*, тогазъ съ пълно право можемъ ...а наречемъ нашата революция *масова ...еволюция.*

Възстание и разорение

Когато говоримъ за възстание, веднага по асоциация ни иде на умъ за разорение. Така е не само сега, следъ като отъ възстанието презъ 1903 г. последва разорение, ами така бѣ и преди, па подържамъ, че тъй ще бжде и отсега. Види се, възстание и разорение сж понятия тъй тѣсно свързани помежду си, тъй се сподирятъ, че дори, и ако бихме искали да мислимъ само за едното, не можемъ да не замислимъ и за другото. И щомъ решимъ да заговоримъ, трѣбва да заговоримъ и за дветѣ понятия.

И наистина, говорейки по разнитѣ видове възстанишки действия, ние не забравихме да държимъ смѣтка и за възможнитѣ последици отъ тѣхъ и дори категорично се явихме противъ последния разредъ, между друго отъ становище на разорението-клането, що може да последва. Но нигде обаче ние не съпоставихме понятията възстание (възстанишки действия) и разорение така, че да можемъ да извлѣчемъ нѣкои общи неизмѣнни изводи, които да важатъ въ всички случаи и които, еднажъ схванати, ще ни дадатъ въз-

можность, отъ една страна, да не губимъ напразно енергия за цели непостижими и, отъ друга страна, тая спестена енергия да я употребимъ за цели постижими. Такова нѣщо ще сторимъ тукъ.

Колкото и да е силна асоциацията между дветѣ понятия, все пакъ всички схващаме и трѣбва да помнимъ, че *възстание и разорение сж две различни нѣща*. Следъ възстание може да последва разорение, а може и да не последва. Възстанието зависи изключително отъ насъ. То зависи отъ насъ дори и тогава, когато не е по наша воля и инициатива, когато казваме, че ни се е наложило; защото, ако турската власть се опита да събере орѫжието или да върши жестокости, нѣща които, както казваме, сж въ състояние да ни заставятъ да се заловимъ за орѫжие, т. е. да почнемъ да се бранимъ въ форма на възстание, та това ознава ли, че такова възстание не е наше, не е приготвено изключително отъ насъ? Кой достави това орѫжие и защо го достави? Кой създаде революционна организация и защо я създаде? Кой подготвува и защо се подготвува това население, което вѣкове наредъ, речи, си бѣ мирно и не знаеше да се

противопоставя на легитимната властъ? И не е ли такова подготвуване-организиране отваряне борба, макаръ скрита борба? А че противникътъ изпърво започналъ откритата борба, то не е нѣщо чудно. Съ една дума, готвишъ ли се за възстание и стане ли възстание, възстанието е твое, изключително твое, независимо отъ това, дали въ момента си го наченалъ самъ, по своя воля, или пъкъ противникътъ те е заставилъ. Ако положимъ, че въпросъ е още, дали съзаклятието (организиране, въоржжаване и пр.) непремѣнно ще се разрази въ форма на възстание, тогазъ защо кога насили легитимната власть, защо не се предава оржжието (да се рече: било що било), ами се излиза въ гората и се отпочва въоржжена отбрана — възстание? Това може ли да означава наложено възстание отъ гледище на властьта, както ние казваме, че означава отъ наше гледище?

И тъй, възстанието зависи отъ насъ. А разорението? Разорението зависи не отъ насъ, а отъ турцитѣ: искатъ—разоряватъ, не щатъ — не разоряватъ. Ако не щатъ да разоряватъ селения (села и градове), това значи, че интереситѣ имъ дик-

тватъ да не разоряватъ, било защото
смѣтатъ, че съсипватъ свои поданици, на
чийто гръбъ се крепятъ тѣ — господари
и храненици на държавата и самата дър-
жава, било защото смѣтатъ, че Европа
ще дигне врѣва и ще се намѣси; а не
означава, че тѣ не могатъ, не сж въ сила
и затуй не разораватъ. За да не сж въ
сила тѣ да разоряватъ, трѣбва ние да сме
въ сила да ги победимъ право-направо:
да превземемъ територията и да изпѫдимъ
войскитѣ, а „Организацията не си прави
илюзии сама да победи Турция". Органи-
зацията може да се подготви тъй, че да
не допусне разорение на тия или ония
села за месецъ, два или повече, но тя,
каквото и да прави, не може да се под-
готви дотамъ, че да ги спаси за винаги,
щомъ турцитѣ си поставятъ за задавка да
ги разорятъ. А села сж съ хиляди по цѣла
Македония и Одринско, тѣ сж както по пла-
нини, тъй и на *поле*. Лъже се, следовател-
но, тоя, който би си помислилъ, че възста-
ние трѣбва да правимъ тогава, когато ще
бѫдемъ достатъчно силни да не допус-
немъ разорение. *Или ще трѣбва да пра-
вимъ възстание съ рискъ да последва раз-*

орение, или ще трѣбва никакъ да не правимъ възстание *).

Но ние не можемъ да се откажемъ отъ възстание (разбирай отъ възстанишки действия), защото то би значило да се

---

*) За да се радва на свобода днешна Гърция, ето какви жестоки изпитни е трѣбвало да претегли гръцкия народъ презъ време на възстанието:

Въ 1822 г. опустошенъ островъ Хиосъ; 23 хил. души отъ жителитѣ му изклани, а 47 хил. души — продадени и пръснати като роби изъ Мала Азия. Въ края на годината останали всичко 1800 души — отъ 120,000.

Островъ Псара преди възстанието броелъ 20 хил. души. Въ 1824 г. турцитѣ навлизатъ вжтре и удрятъ на сѣчь: малцина отъ жителитѣ сполучили да се качатъ на кораби и да избѣгнатъ грозната участь.

Въ 1825 г. градъ Мисолонги пада въ ржцетѣ на турцитѣ; последва сѣчь.

Въ 1825 г. по-голѣмата часть отъ селата на Пелопонезъ (цѣла область) бидоха разорени отъ войскитѣ на Ибрахимъ паша.

Въ Касандрия, ни повече ни по-малко, 100 села разорени; сждбата на градъ Негошъ (цѣлъ разоренъ) и днесъ се помни и се пѣе отъ старитѣ изъ Македония; и др. и др.

„Гресія обратилась въ пустиню. Тысячи людей умирали отъ голода". Брокхаузъ, подъ думата *Гресія*.

простимъ съ Организацията и — съ каузата. Тогазъ? Тогазъ ще приемемъ рискътъ на разорението, както сме приели рискътъ на възстанието, рискътъ на четитѣ, рискътъ на аферитѣ, рискътъ на организирането изобщо и т. н. Азъ отдавна съмъ се помирилъ съ положението, и вие трѣбва да се помирите и — ще се помирите. И колкото по-скоро, толкозъ по-добре. Ала както навсѣкѫде гледаме да намалимъ възможния рискъ, така ще гледаме да намалимъ и възможния рискъ отъ разорението. Търсете да търсимъ цѣрове; ала не губете енергия да търсите цѣръ, съ който да отстраните възможностьта за появяване на злото, — зàлудо ще е, ами търсете цѣръ само да намалите тая възможность. Единъ препоръчанъ отъ мене цѣръ, между друго, бѣ да не правимъ възстание отъ VI-и разредъ (общо повсемѣстно възстание). Другъ цѣръ споредъ мене е: да не правимъ възстание, когато очевидно е неблагоприятенъ политическия небосклонъ (напр. ако има европейска война), защото тогава Турция по-лесно би се решила на жестокости, считайки се незаплашена отъ страна на Европа.

Като се явихме противъ възстание отъ VI-и разредъ и допуснахме другитѣ петъ разреда, ние, казваме, намаляваме, а не отстраняваме възможностьта — вѣроятностьта за разорение, защото и такива възстания или възстанишки действия могатъ да послужатъ за претекстъ на турцитѣ да разоряватъ, щомъ разорението зависи отъ тѣхъ. Сега ще отида понататъкъ. Турцитѣ и безъ възстанишки действия могатъ да намиратъ претексти за разоряване стига да искатъ или стига да имъ позволяватъ политическитѣ обстоятелства. И наистина, едно откриване чета въ село може да повлѣче подире си разорение на селото. Колко такива случаи имаме презъ последнитѣ двѣтри години — години на реформи! Наистина, тѣзи случаи на разорение сж единични, но вземени въ купомъ за единъ периодъ отъ нѣколко години, ще ни се представятъ и като масово разорение. А дали само формено възстание и откриване чети може да служи претекстъ за разорение? Ние не трѣбва да си мислимъ, че може да послужи претекстъ за разорение само онова, що е вече послужило за претекстъ. Преди четири

подини пакъ имаше откриване чети, а нѣмаше разорение. Ако бѣхме разсѫждавали въ онова време, белкимъ не трѣбваше да предположимъ вѣроятность за разорение въ подобни случаи. *Тежко ни ако чакаме винаги на наша почва да ни изпреварватъ фактитѣ, за да можемъ да правимъ умозаключения.* Ето защо, щомъ разорението зависи отъ турцитѣ, ние трѣбва да си мислимъ, че претексти за разорение могатъ да имъ послужатъ и разнитѣ видове претексти за афери;тогазъ:афера—разорение.И понеже, както знаемъ, всѣка единична и колективна дѣйность въ Организацията може да поведе подире си афера, тогазъ или трѣбва да се помиримъ съ вѣроятностьта за афери-разорения. или трѣбва да се простимъ съ Организацията, т. е. съ всѣка революционна дѣйность. Срв. по-горе. Но ние нѣма да се простимъ съ революционната дѣйность изобщо, нѣма да се простимъ съ възстанишкитѣ действия въ частность, а ще се помиримъ съ вѣроятностьта за разорения, като гледаме по разни начини да намалимъ тая вѣроятность.

По-нататъкъ. Азъ подържамъ, че както въ турски ржце лежи разорението на наши

села, тъй и наопаки, въ наши ржце лежи разорението на турски села. Споръ може да става само върху по-голѣмата или помалка възможность за разорение отъ едната и отъ другата страна, но не и да се оспорва на насъ, като слаба страна, всѣка възможность за разорение. И наистина, Организацията, такава каквато е, въ положение е да очиства турски села, ако не и градове. И не говоря за време на формални възстанишки действия, като напр. презъ 1903 год., когато възстаницитѣ господаруваха надъ цѣлата околность въ нѣкои каазалийски градове, главно въ Битолския и Одринския виляети, и когато турски села по каазитѣ бѣха изоставени на милостьта на роба. Азъ искамъ да кажа, че Организацията въ обикновено време, т. е. въ време на чисто организаторска работа може да унищожава турски села въ разни мѣста. За тая цель стигатъ действуващитѣ нелегални чети на две-три околии; па ако тѣ не стигатъ, има и легални чети. Веднажъ се напада въ една кааза, после въ друга отъ другъ виляетъ, после въ трета, па пакъ въ първата и т. н. Допускамъ, че не лесно и не винаги операциитѣ ще

получватъ; допускамъ, че турцитѣ ще почнатъ винаги да бѫдатъ на щрекъ, че навсѣкѫде по турскитѣ села ще се настани войска и пр. и пр., и при все това не допускамъ, че турцитѣ ще бѫдатъ въ положение да ни отнематъ всѣка възможность да имъ причиняваме разорения. (Че тѣ съ репресалии ще искатъ да ни накаратъ да не се решаваме да горимъ турски села, — то е друго; говоримъ за възможность, а не за желание или нежелание, било волно, било наложено). А ако турцитѣ не могатъ да се гарантиратъ отъ разорения, та ние ли ще можемъ, т. е. та ние ли трѣбва да блѣнуваме да станемъ преди всичко тъй силни, че да сме гарантирани отъ разорение, и после да мислимъ за действия?

Като е тъй, ще се помиримъ съ рискътъ отъ разорение и ще употребимъ енергията си, за да засилимъ борбата и да я направимъ по-практична и по-малко рискована.

Комуто е мѫчно да се помири съ въпросния рискъ, нека търси утеха въ мисъльта, че разоренията допринасятъ нѣщо въ полза на каузата: тѣ възбуждатъ европейското обществено мнение и въ ржцетѣ на ди-

пломацията (благоприятно разположена) сѫ удобенъ претекстъ за намѣса; дипломацията, поради международни задължения, изобщо не може явно да говори и да се застѫпва за ратници противъ легитимна власть, колкото и да е тя несносна власть, докато наопаки, тя може да говори и да се застѫпва за страдалци.

Паралелъ съ революционнитѣ борби въ Англия и Франция, Сърбия и Гърция

Като организатори на революция, ние често обичаме да си спомняме и да приказваме за чужди революции, особено за ония, които сѫ се увенчали съ успѣхъ. И естествено не малко оттамъ черпимъ вдъхновение. За да не ни лъже, да не ни съблазнява умътъ съ перспективи, неподходни за условията, въ които се кърми нашата революция, ще взема революциитѣ въ Англия, Франция, Сърбия и Гърция*) и ще се помѫча да посоча различията въ условията тамъ и тукъ. Раз-

*) Не взимамъ и руската революция, защото не е свършена и защото на тая тема заслужва по-нашироко да се пише.

бира се, насъ въ случая ни интересува борбата, чистата борба въ историята на революциитѣ, и имено борбата въ форма на възстанишки действия, а не и почвата, върху която пониква и се крепи идеята за революция. Въ Англия революцията е предимно *религиозно-политическа*, въ Франция — *социално-политическа*, въ Италия — *национално-политическа*, а воденето на борбата, методътъ за борба или, по-тѣсно казано, боевата тактика е чисто техническа работа, която зависи отъ условията на времето и мѣстото. Както знаемъ, нашата революционна организация почива на *политико-икономическа почва* (вж. „Основи", четвърти основенъ принципъ или, ако щете по-широко, на политико-социална почва като френската революция), а нашата боева тактика е техническа работа и зависи отъ временни и мѣстни условия. Различията въ условията налагатъ и различия въ тактиката.

Ще говоря изпърво за различнитѣ условия въ Англия-Франция.

Въ Англия*) и Франция**) борбата

---

*) 1633 год.

**) Визирамъ великата революция, 1789-1799 г.

се води отъ страна на народно мнозинство противъ едно властвуващо малцинство. — У насъ не е тъй. У насъ не се бори подвластния народъ изобщо: Македония и Одринско сж малка часть отъ цѣлата територия на държавата съ едно население, което не образува ни $^{1}/_{10}$ часть отъ цѣлото население на държавата.

Въ Англия и Франция военнитѣ сили на държавата не оставатъ съ властьта, ами повечето минаватъ на страната на народа и по тоя начинъ, естествено, народа става почти всесиленъ и взима властьта въ ржцетѣ си. — У насъ всички военни сили, както на Македония и Одринско, така и на цѣлата държава (съ малки изключения: Йеменъ и др.), сж винаги на разположение на властьта; а числото на тия военни сили е по-голѣмо дори отъ цѣлото борещо се население, включително съ женитѣ и децата. Отгоре на това, въ самата Македония и Одринско голѣма часть отъ жителитѣ сж противъ борещото се население. Може ли следъ това да се мисли за надмогване отъ наша страна право-направо само съ наши сили?

Въ Англия и Франция властвуващи и

недоволни сѫ еднородци. Тамъ си пашатъ само ония, що се борятъ, по-вѣрно само боевитѣ сили. — У насъ властвуващи и борещитѣ се недоволни сѫ отъ две различни народности, отъ две раси отъ вѣкове враждебни една на друга. Па не само що не сѫ еднородци, ами не сѫ и едновѣрци, и при това тукъ вѣрскиятъ фанатизъмъ е още въ пълната си сила; особено на едната страна, тъкмо оная, която е и по-силна. Ето защо въ борбата ние сме принудени да водимъ смѣтка не само за нашитѣ боеви сили, ами и за положението на населението изобщо,—да не го постигне разорение, клане и пр.

Да си представимъ най-сетне, че тъй или инакъ сме се наложили и сме завзели въ ржцетѣ си властьта, както въ Англия и Франция. И въ такъвъ случай пакъ има разлика: тамъ новата власть е и ще остане господарь на положението, щомъ силата е въ нейни ржце. А у насъ не е тъй. Ние сме завзели властьта не надъ цѣлата държава, а надъ една нейна часть; останалата територия на държавата пакъ си е подъ сѫщата власть, пакъ султана царува като легитименъ господарь, и ние

оставаме като нелегитимна власть. Понеже голѣмата сила е въ ржцетѣ на старата власть, тя изново ще ни отвори огънь и ние рискуваме рано-късно да бждемъ победени и да изгубимъ спечелената свобода. За да не стане това, трѣбва Европа да ни признае за легитимна власть, да ни гарантира автономность, известна неприкосновеность на територията, па тогава вече ще можемъ да се считаме господари у дома си.

Отъ друга страна, една революция въ Англия или Франция по принципъ не води подире си намѣса на другитѣ европейски държави, защото то би означавало намѣса въ вжтрешнитѣ работи на цивилизована държава, нѣщо противно на международното право. Ако революцията извика намѣса, намѣсата е обикнсвено въ полза на легитимната власть; срв. намѣсата на Европа въ френската революция, или пъкъ намѣсата на Русия за потушване маджарската революция въ 1848 год.—Съ Турция не е тъй: европейската намѣса въ вжтрешнитѣ ѝ работи е осветена отъ договори и тая намѣса въ края на краищата не е въ полза на легитимната власть, а наопаки — въ полза на борещото се хри-

стиянско население. Тъкмо въ това се и състои нашето предимство, нашата сила

И тъй, въ Англия и Франция доста бѣ да се революционизиратъ и организиратъ народнитѣ маси и да отпочнатъ борбата, за да се наложатъ; тѣ *можеха и трѣбваше* да си поставятъ за задавка *да се наложатъ*. У насъ е инакъ; следователно, и методътъ за борбата изобщо и тактиката за възстанишкитѣ действия въ частность трѣбва да бѫде инаква.

Да видимъ сега, дали и до колко сѫ били различни условията за възстание въ Сърбия презъ 1804—1813 и Гърция презъ 1821—1827 г.

Тукъ имаме две страни въ положението на Македония и Одринско, защото и двете страни, вземени по отдѣлно, съставлявали сѫ малка часть отъ държавата и защото и тамъ се борятъ подвластни християни съ владѣтели-турци. При все това, условията, въ които бѣха поставени сърби и гърци, сѫ различни отъ нашитѣ и, следователно, различна трѣбва да бѫде и тактиката за борба. Ето въ какво се различаватъ условията:

1. Въ Сърбия и Гърция турското население бѣше малочислено въ сравнение

съ турското население въ Македония и Одринско, особено следъ 1877 г., т. е. откато надойдоха много муаджири.

2. По онова време Турция въ военно отношение не бѣ тъй добре организирана както сега. Тогава *низамътъ* (модерната войска) едвамъ-що стжпаше на краката си и артилерията не бѣ тъй усъвършенствувана: а, да речешъ, сега много е отпадналъ фанатизъмътъ и воинственията духъ у турцитѣ, нѣма да е вѣрно: и сега турскиятъ войникъ е „ратникъ на Алаха", и сега Турция е предимно военна (а не промишлена) държава, както и преди.

3. Въ онова време не бѣха на лице днешнитѣ бързи съобщения: телеграфи, нѣмаше желѣзници и параходи нѣмаше, па нѣмаше и днешната мрежа отъ шосета.

Въ онова време не бѣ тъй забранено на християнитѣ да си набавятъ орѫжие, па и трудно, невъзможно бѣ да имъ се попречи.

Естествено е, че горнитѣ различия въ условията не могатъ да не поведатъ подире си и различия въ начинитѣ за водене борбата.

Сърби и гърци можеха да си поставятъ за цель на възстанишкитѣ действия

(= военна цель) да очистятъ страната отъ турскитѣ гарнизони и дори отъ турското население, да станатъ господари на положението и да почнатъ да организиратъ отбраната по границата за когато насили неприятеля. Въ такъвъ случай на възстаналия народъ предстои да защищава едната граница и ако тя не е много дълга (особено пъкъ, ако има и Термопили), той ще има на страната си още по-голѣми изгоди въ борбата. Неприятелтъ не може да се яви тъй скоро, щомъ съобщенията не сж бързи, а ако той за по-скоро се яви по части, рискува да търпи несполуки.*)

Отъ друга страна, еднажъ станали

*) Въ първитѣ три години на гръцкото възстание отбраната се водѣла главно между Епирскитѣ планини на западъ и морето на истокъ. Турция нѣмала силна флота, та да стовари войска откъмъ морето. Па и войската не била достатъчна: споредъ гръцкия историкъ Каролиди всичко на всичко 40—50 хил. души войска се изпращала къмъ суха Гърция (= Тесалия, Епиръ) за потушаване възстанието. По онова време, както се знае, нѣколцина паши съ цѣли области не се подчинявали на султана. А пъкъ Али-паша Янински известно време дори помагалъ на възстаналитѣ сулиоти.

господари на страната, сърби или гърци могатъ да се поставятъ въ положение на държава de facto и да започнатъ преговори съ съседни или далечни държави (Русия, Австрия, Англия) за материална подкрепа и за признаване de jure. И колкото по̀ се забави усилното настжпване на неприятеля, толкова повече и сърби и гърци печелятъ въ очитѣ на Европа и, следователно, толкова повече могатъ да разчитатъ на подкрепа и на формално признаване.*)

Очевидно е, че нашата борба не може да бжде такава: при условията, въ които сме поставени, ние не можемъ да очистимъ Македония и Одринско отъ турската войска (не изпускайте изъ предъ видъ мѣстното турско население и арнаутитѣ-съседи) и не ще можемъ да заговоримъ за подрьжка като автономна область de facto и да искаме признаване de jure. Следователно, ние трѣбва да възприемемъ друга боева (= военна) цель и друга тактика за възстанишкитѣ действия.

---

*) Въ 1823 год. Англия признала Гърция за *воюваща държава.*

Ние казахме, че даже да бихме се наложили, щомъ легитимната власть има много повече сили въ ржцетѣ си, не ще ни е сигурна свободата и, следователно, пакъ ще е нужна външна помощь. Такъвъ е случая съ Сърбия и съ Гърция. Сърбия следъ първото възстание и следъ Букурещкия миръ (1811 г.), който й призна нѣкои права, изново биде завладѣна отъ турцитѣ въ 1813 г. (тъкмо тогава, когато Русия бѣ на тѣсно поради войната съ Наполеона I въ 1812 г.) и трѣбваше да прави второ възстание (1815 г.) и да последва руско-турската война въ 1827 г. за да получи най-сетне известна автономность. Съ Гърция стана сжщото или нѣщо подобно: въ 1825 г., три години и полъ следъ като гърцитѣ бѣха станали господари на повечето свои земи, съединенитѣ турско-египетски сили нахлуха въ Гърция и трѣбваше да настжпи европейска намѣса (морската битка при Наваринъ, 1827 г.) и руско-турската война съ Адрианополския миръ (1829 год.), за да се създаде гръцка автономна область.

* * *

Втората глава ще завършимъ съ следнитѣ нѣколко думи:

Трѣбва добре да помнимъ (вижъ стр. 8), че за да последва ефикасна намѣса, условие sine qua non е: да има изгледъ, че съ прекратяването на едни възстанишки действия не се е прекратила борбата изобщо и възможностьта за нови възстанишки действия въ частность; прекратяването трѣбва да означава временъ застой, примирие до ново подновяване на действията въ сѫщия или въ по-другъ размѣръ; — и това условие да си пребѫде за винаги, т. е. да важи по отдѣлно за всички последващи възстанишки действия. А такова нѣщо не е ли по-възможно, и много по-възможно, когато предпочетемъ икономия на сили и средства предъ „повсемѣстно и всенародно възстание", предъ „безобзирна и **безразборна** борба",*) — предъ vas banques? Каквито действия да предприемемъ, Организацията трѣбва да остане жива; при ограничени възстания има по-

*) Гйорче Петровъ, „Македоно-Одрински прегледъ" год. I: бр. 3, стр. 40 и бр. 5, стр. 71.

голѣмъ шансъ да остане жива и външната намѣса ще я завари колко-годе съ пълни пушки.

ГЛАВА ТРЕТА

Критиченъ погледъ върху възстанишкитѣ действия отъ 1903 г.

Да пишешъ книга върху въпроса, какви трѣбва да бѫдатъ възстанишкитѣ действия и да не разкритикувашъ въ главни черти възстанишкитѣ действия отъ 1903 г., т. е. ония действия, съ които Организацията е излѣзла вече предъ свѣта, — безспорно, ще рече да оставишъ голѣма празнота и още по-голѣмо съмнение върху стойностьта на изводитѣ. Действията отъ 1903 г. сѫ фактъ свършенъ, тѣ принадлежатъ на миналото, миналото служи за поука въ бѫднина и азъ, като се решавамъ да пиша за интереситѣ на бѫднината, трѣбва да излѣзна да кажа, какъ гледамъ на това минало, какъ го обяснявамъ. Единъ критиченъ погледъ върху свършения фактъ, особено върху спорнитѣ му страни, ще покаже колко-годе нагледно и релефно,

дали и до колко сѫ обективни моитѣ изводи отъ първа и втора глава и въ сѫщо време ще бѫде провѣрка за тѣхната стойность, провѣрка извадена отъ недавнешния опитъ. Ако покрай това критичния погледъ ни даде и други нѣкои изводи, толкозъ по-добре.

За и противъ „възстание"

Разпространено и вкоренено е убеждението, че около началото на 1903 г., — когато се постави въпроса *да се действува или не?* —, виднитѣ рѫководни сили на Организацията се раздѣлили на два лагера: едни били за възстание, други — противъ възстание. Това убеждение е погрѣшно; собствено, погрѣшно е такова, каквото ходи отъ уста на уста: едни били за възстание, други противъ. Азъ намирамъ, че въпросътъ, поставенъ тъй както обикновено се поставя („да има ли възстание, или да нѣма?"), е зле поставенъ и вече самото това обстоятелство създава възможность за невѣрни и неточни заключения като горното („едни били за възстание, други — противъ"). А какъ инакъ би трѣбвало да поставимъ въпроса? Мотивитѣ, които ме накараха

да се резервирамъ отъ термина „възстание“ и да възприема термина „възстанишки действия“ (вж. стр. 10), сѫщитѣ тия или подобни мотиви трѣбва да ни накаратъ да поставимъ въпроса именно тъй: *да се действува или не?* или пъкъ, ако всички се съгласимъ, че термина „възстанишки действия“ означава, както азъ твърдя, и действия отъ I и II разредъ, т. е. и наричанитѣ „терористични акции“, тогава въпроса може да се постави и тъй: *да има ли възстанишки действия или да нѣма?* Така поставенъ въпроса, отговора е единъ: *всички повидни ржководни сили искаха да се действува, да има възстанишки действия.*

Но отъ друга страна, възстанишки действия могатъ да бѫдатъ въ разни размѣри: дали 5—6 разреда, колкото и каквито сѫ у мене, или повече или помалко, то не е важно; важно е (а това никой не може да оспорва), че действията могатъ да бѫдатъ въ разни размѣри: това ни интересува въ случая. А ако е тъй, горния нашъ отговоръ извиква вторъ въпросъ — за вторъ отговоръ; а именно: *всички ли ржководни сили бѣха за единъ и сѫщъ размѣръ, или тѣ бѣха за разни*

размѣри? Отговора е: *едни бѣха за действия въ ограниченъ размѣръ, други — за действия въ широкъ размѣръ.*

Сега ще дадемъ нѣкои обяснения.

На конгреса въ Св. Гора, дето се взе формално решение да се действува, всички конгресисти, съ изключение на *единъ*, сж гласували за. Въ събранието въ Висока, свикано по сжщия въпросъ нѣколко дена преди Св. Горския конгресъ, всички видни дѣйци, безъ изключение, бѣха за действия, само че едни бѣха за действия, каквито бихме могли при тогавашната подготовка *), други—за действия въ ограниченъ размѣръ. Лично азъ бѣхъ за първия родъ действия. Дѣлчевъ, Гйорче, Герджиковъ, Стефановъ бѣха за втория родъ, а имено за „терористични акции" съ нелегалнитѣ чети. Тъй или

*) Вѣрни сж думитѣ на Силяновъ (вж. „Спомени отъ Странджа", Македоно-Одрински прегледъ, год. I. брой 9, стр. 63), че всички намирахме подготовката за недостатъчна (на първо мѣсто, разбира се, ония, които идеализираха общото въоржжено възстание), но при все това, както виждате, всички бѣхме за действия въ единъ или другъ размѣръ, всички искахме да извадимъ Организацията отъ дотогавашната пасивность.

инакъ, приеха се наричанитѣ „терористични акции“. Двама съ Гйорчета бѣхме опредѣлени да редактираме точки: какви и какви акции се предвиждатъ. И ето какви акции предвидѣхме:

покушения върху живота на по-видни правителствени чиновници,

нападения върху джандармерийски потери,

нападения върху войскови отдѣления,

нападения върху оржжейни складове и пр.

динамитни атентати — разрушаване:
желѣзнични мостове,
желѣзнични тренове и т. н.
разни здания и пр.

Както виждате, това сж действия отъ I и II разредъ и то безъ да се ограничава числото на нападенията.

Очевидно е, че разликата между едната и другата страна не трѣбва да се търси въ задавкитѣ-акции (срв. задавкитѣ въ плана), а въ числеността на борцитѣ: едната страна иска да действуватъ само нелегалнитѣ чети, а другата страна — да действуватъ изобщо боевитѣ сили. Едната страна иска да не се изхвърля „последния патронъ“, да не се хвърля „по-

следния козъ", да не се ангажира и да не се излага масата, та нѣкогашъ да се дойде до идеализирано общо и повсеместно възстание. Другата страна, заедно съ мене, намираше: че общото повсеместно възстание е нѣщо относително, че като се действува въ широкъ размѣръ не значи, че ще се изхвърли „последния патронъ" и „последния козъ"; че щомъ се приематъ подобни — терористични — акции, то означава, че се приематъ сѫщински възстанишки действия, че действуваме формално, макаръ и да действуватъ само нелегалнитѣ чети; че въ такъвъ случай масата (обрѫжената) или голѣма часть отъ нея въ повечето мѣста ще бѫде заставена отъ турскитѣ власти или да бѣгва и да се присъединява къмъ борцитѣ или да търпи изтезания и да предава готовото орѫжие; че по такъвъ начинъ фактически, *на практика*, много мѣстности ще заприличатъ на формено възстанали и последицитѣ за Организацията изобщо ще бѫдатъ и тъй и тъй най-чувствителни, — баремъ, намѣсто да излагаме на случайность и произволъ орѫжието и легалнитѣ боеви сили, съ

време да предвидимъ тѣзи последици **) и да не изпуснемъ инициативата изъ рѫцетѣ си, за да я дадемъ въ рѫцетѣ на неприятеля. А инициативата си я представете въ всѣко отношение: въ предварителни приготовления, въ фиксиране дата и повсемѣстно изненадване неприятеля и пр.

Трѣбва да се знае, че тогавашнитѣ привърженици на „акциитѣ" не предвиж-

---

**) Октомврийския общъ конгресъ изрично изключи динамитнитѣ атентати отъ приетата за тепърва „по-активна дѣйность" (вж. Циркуляръ № 1 стр. 7), защото инакъ -- по мнението на нѣкои конгресисти и по изразътъ на Гйорчета — би означавало „анархия" въ страната. А ако за днесъ се мисли тъй, за онова време при тогавашнитѣ условия едни динамитни атентати и изобщо действия отъ I и II разредъ дважъ повече щѣха да означаватъ „анархия": акциитѣ щѣха да се схванатъ като сѫщинско възстание (бидейки преди възстанието) и, естествено, турцитѣ щѣха да почнатъ жестокости на общо основание, а вѫтре нѣмаше днешнитѣ европейци да ограничаватъ колко-годе изстѫпленията. Спомнете си, какво стана само следъ солунскитѣ атентати: въ Солунъ, въ Битоля, въ Скопйе, па и по цѣла Македония. А солунскитѣ атентати влизатъ въ кръга на „терористичнитѣ акции".

даха никакъвъ срокъ за предварителни приготовления. Тѣхното мнение бѣ да се почнатъ акциитѣ още зимата, — и се почнаха нѣкжде и скоро щѣше да се почнатъ по всички околии, ако да не бѣ излѣзло известното решение на светогорци за възстание на лѣто. По такъвъ начинъ формалното действуване съ последицитѣ му щѣше да се яви по-рано и нѣгде много по-рано отъ 20-и юлий.

Азъ вече забелѣзахъ, че у менъ I и II разредъ предвиждатъ известно ограничение въ числото на нападенията, — въ околия по едно до три презъ цѣлата година, докато събранието въ Висока, за което споменахъ, не предвидѣ такова ограничение. А представяте ли си, какво означава да не се предвиди изрично нѣкакво ограничение? Въ моитѣ очи означава ето що: много или повечето нелегални чети да забравятъ всѣка организаторска работа и да се предадатъ изключително на „акции", между друго, защото мнозина войводи сж по-годни за акции, отколкото за организаторска мисия, защото акциитѣ отварятъ апетитъ, създаватъ популярность, чутно име и пр. И трѣбва да помнимъ, че, изобщо казано, по онова

време нашитѣ войводи, особено ония, които бѣха отсамъ Вардара и отсамъ границата, бѣха настървени за нападения и това бѣ една отъ причинитѣ, които ни караха да замислимъ за действия. Днесъ войводитѣ може да забравиха своята психика отъ онова време, може да забравиха себе си, ала азъ не ги забравямъ.

Еднажъ решено да действуватъ нелегалнитѣ чети, често въ нападенията щѣха да взиматъ участие и легални селяни, кое по свое желание, кое и по желание на войводитѣ. Въ 1903 г. още ранна пролеть, презъ м. февруарий и мартъ, ние виждаме, че легалната милиция почва да се ангажирва въ по-крупни схватки съ турскитѣ войски, независимо отъ това дали имъ е било заповѣдано или не*). А всичко това не ви ли напомнюва възстанишки действия отъ III-и разредъ?

И тъй, всички видни дѣйци бѣха за действия презъ 1903 г., само че едни бѣха за действия въ ограниченъ размѣръ, други — въ широкъ размѣръ, и то повече на теория, защото въ сѫщность, на

---

* „Що бѣхме — що сме", стр. 77.

практика, „акциитѣ“ на еднитѣ не бѣха далечъ отъ „възстанието“ на другитѣ, т. е. на ония, които не идеализираха общото повсемѣстно възстание*). Сформируваното убеждение, че едни били за възстание, други — противъ, се дължи, между друго, на незнаене фактитѣ. А колкото за едновремешното викане противъ възстанието, безспорно, то да се дължи главно на следнитѣ три причини:

1) защото не стана такава намѣса, каквато искаме,

2) защото стана разорение и

3) защото на нѣкои авторитетни и заслужили боеви началници по едни или други причини не имъ се удаде да изпълнятъ съ сполука предначертания планъ за действия въ тѣхното мѣсто.

Ефектътъ

Тъй или инакъ стана възстание. Нека се попитаме какъвъ ефектъ произведе то

---

*) Споредъ изчисленията на Светогорския конгресъ, по онова време въ цѣла Македония и Одринско имаше всичко на всичко толкова пушки, колкото мжже съ пушки на рамо излѣзнаха въ Битолското възстание.

върху турцитѣ, върху европейския свѣтъ и върху самитѣ насъ.

Има ли нѣкой да не признае, че ефектътъ, който произведоха възстанишкитѣ действия отъ 1903 г., не бѣ отъ найсилнитѣ? Турската войска не бѣ ли слисана, особено на първо време? Не мислѣше ли и даже не декларираше ли, че възстаницитѣ били на брой до 30 х. д., та да не се чуди външния свѣтъ, за дето не могла тъй скоро да се справи съ тѣхъ?*

Що бѣха ония телеграми, че Цариградъ билъ добре укрепенъ и добре защитенъ и че, следователно, предотвратена била всѣка опасность отъ нахлуване отъ страна на одринскитѣ възстаници? Не се ли удиви значително обществото и официалнитѣ кржгове въ околнитѣ балкански държави и въ цѣла Европа? Не бидоха ли принудени императоритѣ на Русия и Австрия скоро-скоро да опредѣлятъ среща, — да се намѣсятъ? И бързината имъ не бѣ ли, между друго, отъ желание да преварятъ останала Европа, да преварятъ международна намѣса, коя-

* Европейски кореспонденти и официални лица считаха, че възстаницитѣ сж на брой до 18 х. д.

то, ако се сѫди по сетнешни изгледи, щѣше да бѫде и ефикасна намѣса? По-нататъкъ вече какво ще разсѫждаваме: както другаде, а не въ нашитѣ действия, лежатъ причинитѣ да се раздѣли Европа на два лагера, сѫщо тъй другаде, а не именно въ ефекта отъ действията лежатъ причинитѣ да не бѫде намѣсата ефикасна или напълно ефикасна. Действията ли сѫ крива, че нашия въпросъ е тъй заплетенъ? Но понеже въ края на краищата пакъ отъ насъ, отъ наши действия ще бѫде заставена Европа да прибѣгне до ефикасни средства, затуй гледаме да си пазимъ и осигуримъ изворътъ за действията или за борбата изобщо, „а именно Организацията“*): това зависи отъ насъ — и го правимъ. А това се знае отъ Европа, та на туй, между друго, се дължатъ послешни далечни резултати отъ действията презъ 1903 г. (напр. международната флотска демонстрация за финансовъ контролъ).

Да видимъ сега на самитѣ насъ какъ ще ни се представятъ възстанишкитѣ

*) „Основи“, стр. 52.

действия: задоволителни или не. Значи, оставяме на страна ефектътъ, що произведоха действията върху външния свѣтъ (макаръ че зарадъ тоя името ефектъ бѣха предназначени действията) и почваме да разсѫждаваме за тѣхъ отъ чисто наше гледище, тъй както сами ние сме си схващали и схващаме действията, а нашата теория се базира както върху ефекта, що трѣбва да произведатъ действията върху свѣта, тъй и върху условията, при които вирѣятъ действията, условия, които подкрепятъ или задържатъ тѣхната интензивность.

На първо мѣсто на всички насъ зле ни бие въ очи фактътъ, че истинско възстание стана само въ два революционни окрѫга — въ Битолския и Одринския, докато въ другитѣ окрѫзи действията бѣха слаби и дори съвсемъ слаби. Оттамъ заключение, че ония два окрѫга били добре или сравнително добре подготвени, докато другитѣ окрѫзи не били готови и, щомъ било тъй, трѣбвало би да се чака и тѣ да се поприготвятъ, па тогава. Такова е общото обиходно мнение. Естествено, ние ще се спремъ, ще разкритикуваме това обиходно мнение, но преди

туй нека видимъ, дали въ Битолския и Одринския край излѣзе онова, що очаквахме, или не.

А що очаквахме?

Очаквахме да възстанатъ людето — и възстанаха. Липса отъ възстаници не се почувствува; наопаки, на нѣкои мѣста изрично трѣбваше да се препоржчва на работници да не излизатъ въ гората, — нѣмало нужда отъ боеви сили, ами да гледатъ да пращатъ муниции;

Очаквахме възстаналитѣ да се биятъ и да не се предаватъ въ сражения — биеха се и не се предаваха;

Очаквахме да слушатъ заповѣди на началницитѣ — и доста слушаха;

Очаквахме да стоятъ на поста си, дорде началството рече „стига!“ (поради лошо време, поради привършване на муниции или по други съображения) — въ Битолския край достояха си;

А господаруване надъ мѣстности и градове?

избиване войскови отдѣления?

динамитни атентати противъ европейски капитали?

сражения колкото щешъ?

И всичко това трае не день до пладне,

— два три месеца; а два три месеца не сѫ малко, щомъ възстаницитѣ бѣха много на брой.

Жертви (възстанишки) дадохме малко, особено пъкъ въ сравнение съ турскитѣ жертви.

Наистина, покрай хубавото оржжие (гра и манлихерки), въ Битолския край имаше тетовки, а пъкъ въ Одринско кримки пълнѣха сумата; ала изобщо до онова време, до 1903 г., не намирайки по-добро оржжие, не безъ охота прекланяхме глави предъ кримкитѣ, и сигурно не само съ цель за калене работницитѣ, ами и за възстанишки действия. Подире вече почнахме да намираме по-добро оржжие, та кое за туй, кое защото опита ни продиктува, обърнахме гръбъ на кримкитѣ.

Най-слаба страна на възстанието бѣ боево-техническата подготовка на възстаницитѣ;*) нека благодаримъ на факта, че у противния лагеръ бѣха анадолски стрелци.

Характерно е да се знае, дали, общо

*) За жаль, и днесъ — поради залисъ по други маловажни, но модни въпроси — малко внимание се обръща на боево-техническата подготовка и изобщо на боевата страна.

погледнато, възстанието въ Битолския и Одринския край оправда, или не оправда, или пъкъ надмина нашитѣ очаквания, т. е. дали въ нашитѣ очи действията излѣзнаха изобщо по-слаби, отколкото сме си предполагали тъкмо преди възстанието или пъкъ излѣзнаха изобщо по-силни. И като се отговаря на тоя въпросъ, непремѣнно трѣбва да се абстрахира ефекта отъ разорението и ефекта отъ резултатитѣ (отъ намѣсата): инакъ отговора не ще има цена. Ето моя отговоръ: възстанието въ Битолския и Одринския край надмина моитѣ очаквания. Смѣя да кажа, че такъвъ ще е отговора на повечкото — на всички наши дѣйци.

Защо въ другитѣ окржзи възстанишкитѣ действия бѣха слаби

Дохождаме на въпроса: защо въ другитѣ окржзи действията бѣха слаби или никакви. Обиходниятъ отговоръ на въпроса е, че тия окржзи не сж били подготвени и затуй не показаха истински възстанишки животъ. Колкото и да е естественъ тоя отговоръ, мене никакъ не ме задоволява, защото съдържа само часть, и дори малка часть, отъ истината.

Ще се помѫча тукъ да изнамѣря истината цѣла.

Вѣрно е, че Битолския и Одринския окрѫзи показаха истински възстанишки животъ, защото бѣха изобщо по-подготвени, но вѣрно е сѫщо, че и другитѣ окрѫзи съ тая подготовка, която имаха, можеха да покажатъ подобенъ животъ. Кои сѫ причинитѣ да се яви на практика такава голѣма разлика?

Първа и главна причина да се яви тая разлика въ възстанишкитѣ действия между еднитѣ и другитѣ окрѫзи е фактътъ, че на едната страна имаме предварителни и своевременни приготовления за действията (=организация на възстанието), а на другата страна такова нѣщо не виждаме или е направено несвоевременно и недостатъчно. А друго е обща подготовка въ революционно-организационно отношение, друго е специално приготвуване за възстанишки действия. Единъ районъ, колкото и да е добре подготвенъ съ боеви материали, съ боеви сили, съ боеви началници и пр., все пакъ когато замисли да излѣзне съ формални действия, нужно е да направи предварителни приготовления — приготовления за действията. А

ако е тъй за единъ районъ добре подготвенъ, още повече сѫ нужни предварителни приготовления за действията на единъ районъ съ слаба обща подготовка. Тукъ се предвижда: складиране храни, разпредѣляне боевитѣ материали и боевитѣ сили, опредѣляне моментъ или моменти, последно опредѣляне задавкитѣ съобразно съ временнитѣ и мѣстни обстоятелства и пр. и пр. Така прави една държава, та не ние. Материалитѣ и боевитѣ сили все сѫ сѫщитѣ, но трѣбва да се нагодятъ. Докато въ Битолския и Одринския окржзи виждаме своевременно окржжни конгреси, въ които се взиматъ общи решения, и, сетне, възъ основа на нихъ се правятъ маса бързи приготовления и разпорѣждания по околии и участъци; — въ Солунския, Струмишкия и Скопския окржзи нищо подобно не виждаме. Не стига това, ами въ последнитѣ два окржга виднитѣ началници, ония, които трѣбваше да поведатъ възстаницитѣ и да дирижиратъ действията, не се намираха дори по мѣстата си*). Колкото пъкъ за Пиринския

*) Тукъ не се визира отсѫтствие на способность или куражъ у началницитѣ, защото тѣ и

окржгъ, тамъ наистина стана конгресъ, но стана много късно, — 20 дни следъ като бѣха почнали действията въ Битолския край. При все това, азъ пакъ мисля, че тамъ действията не щѣха да излѣзнатъ слаби, ако да не попречеха и други важни причини; вж. по-нататъкъ. Впрочемъ, Разлога и съседния му участъкъ отъ Неврокопска околия не останаха много надире.

Втора причина лежи въ планътъ на действията. Въ Пиринския окржгъ напр. възприетъ е планъ различенъ отъ планътъ въ Битолския и Одринския окржзи. И тамъ наистина действията сж партизански, но докато въ Битолския и Одринския окржзи решено бѣ да се почнатъ и се почватъ действията по всички околии едновременно — въ една нощь, въ Пиринския окржгъ решено бѣ да се действува не едновременно по всички околии, а изпърво въ една-две околии, после действията да минатъ въ други околии и да се завършатъ въ още по-друга околия. Предвидено е било, щото по-

---

тъй се изложиха на опасность и може-би на по-голѣма, а се говори за непредвидливость или възприемане друга тактика.

виднитѣ боеви началници, следъ като свършатъ работа въ първитѣ околии, да дойдатъ въ вторитѣ, та и тамъ да действуватъ (ако не и тамъ *да започнатъ* действията) и, най-сетне, всички да се събератъ въ една околия, оная, що бѣ оставена за най-после. Естествено е, че съ такъвъ единъ планъ действията ставатъ проблематични, понеже действията въ едни околии се поставятъ въ зависимость отъ действията въ други околии: ако не се сполучи въ първитѣ околии, намалява се шансътъ за сполука и въ вторитѣ и т. н. За първитѣ околии разполагаме, между друго, съ изненада, докато за вторитѣ изненадата значително ни се изплъзва изъ ржцетѣ, понеже турцитѣ сж вече предупредени и все ще вематъ мѣрки.

Друго. Въ Битолския и Одринския край решено бѣ да възстанатъ и възставатъ, речи, всички въоржжени сили и изобщо още за първата нощь имъ сж били определени задавки и съответни сборни пунктове. Въ Пиринския край такова нѣщо не виждаме, тамъ маса въоржжени сили останаха безучастни, защото не бѣха подкарани и не бѣха поканени

да възстанатъ. А какъ ще се оплачешъ, че не станало възстание, когато не си подкаралъ и не си поканилъ въоржженитѣ сили да възстанатъ. Ако се е искало да не възстанатъ людето, защото нѣмало нужда, защото се мислѣло инакъ да се действува, защото се мислѣло, че нелегалнитѣ сили и малкото нововъзстанали сили сж били достатъчни да предприематъ известни отнапредъ опредѣлени задавки, тогазъ да кажемъ да се знае, че *не се е искало*, а не че не е могло, че е нѣмало сили за възставане; тукъ нашата цель е да докажемъ, че е имало и че е могло да възстанатъ доста сили и да покажатъ дѣла каквито напр. показа Одринско.

Трета причина. Известно е, че датата 20 юлий се фиксира окончателно отъ щаба на Битолския възстанишки окржгъ. Другитѣ окржзи трѣбваше по-после да си опредѣлятъ своя дата, но вече турскитѣ власти колко—годе бѣха взели мѣрки, а това не можеше да не се отрази зле на действията. Туй се почувствува както въ Сѣрския, така и въ Струмишкия и Скопския окржзи, особено по пограничнитѣ околии. Ако не се почувствува въ

Одринско, дължи се по всѣка вѣроятность на обстоятелството, че тамъ действията не се забавиха много (5 августъ), та завариха турцитѣ — източенъ неподвиженъ народъ — още вцепенени отъ първия ударъ; освенъ това, Одринско е далечъ и настрани, то допуща предположение, че тамъ може и да не се предвиждатъ действия. А за да вематъ турцитѣ мѣрки въ останалитѣ окржзи, науми имъ и тая втора изненада — възстанието въ Одринско.

Специално за Сѣрския окржгъ трѣбва да добавя, че и последната фиксирана дата 14 септемврий по всички изгледи не остана въ тайна за турцитѣ.

Четвърта причина за несполуката на действията въ другитѣ окржзи сж случайни пречки. А знайно е, че колкото и да се взиматъ мѣрки да се предотвратятъ случайности, все пакъ въ войнитѣ не е избѣгната ролята на случая*).

*) Тукъ не разглеждамъ случая отъ чисто философско становище, та да има нужда да казвамъ, че и всѣка случайность си има своитѣ естествени близки и далечни причини, които необходимо (неизбѣжно) я пораждатъ.

Така, на 31 августъ до село Пиринъ (Мелнишко), тъкмо преди да се почнатъ действията, откриватъ се главнитѣ нелегални сили и се завързва продължително сражение. Въ следствие на това цѣлиятъ предначертанъ планъ се изостави. Оттамъ нататъкъ разбирате, че не можеше да има единство и планомѣрность въ действията и, следователно, à priori действията бѣха осѫдени на несполука.

Отъ подобенъ характеръ и съ сѫщото значение за Струмишко е и откриването на Чернопѣева при с. Ново-село (Кочанско) на 4 септемврий. Откриването на четитѣ изобщо не е случайно и преходно явление, но, конкретно земено, откриването на тази или онази чета въ дадено време и мѣсто е случайно, а не неизбѣжно явление. Преждевременното откриване на Чернопѣевата чета не бѣ неминуемо, и, следователно, ако това не бѣ станало, ние щѣхме да бѫдемъ свидетели на другъ изходъ въ Струмишко и вѣроятно въ цѣлия Струмишки окрѫгъ.

За да се осуетятъ действията въ Солунския окрѫгъ (възстанишки окрѫгъ „Кожухъ"), между друго, се дължи на следния случай:

Кукушкиятъ горски началникъ Кръсто Асѣновъ се оженва тъкмо когато щѣха да се почнатъ действията (оправдано ли е или не оженването, не ни интересува въ случая). Тоя фактъ предизвиква у нѣкои кукушки войводи и четници възмущение (оправдано или не, пакъ не ни интересува тукъ), което възмущение, благодарение на отъ по-преди породени амбиции, докара убийството на Кръста. Щомъ се разчу за убийството, гевгелийскитѣ горски началници (между които Савата, личенъ приятель на Кръста) подигатъ процесъ и вече за действия никой не мисли, преди да не се уталожатъ духоветѣ съ прилично наказание на виновнитѣ. — Както виждате, тукъ редица случайности, които фатално осѫдиха Кожухъ на бездействия. Не бѣ неизбѣжно единъ кукушки горски началникъ да се жени, не бѣ неизбѣжно тоя началникъ да бѫде Кръсто. не бѣ неизбѣжно възмущението и още по-малко неизбѣжно то да се разрази въ покушение на животъ; сетне, не бѣ неизбѣженъ безотлагателно сѫдебния процесъ, както не бѣ неизбѣжно, щото единъ отъ гевгелийскитѣ горски началници да бѫде Савата и тоя Сава

да бѫде личенъ приятель на Кръста. Ала всички тия случайности *неизбѣжно бѣ* да докаратъ бездействието. Що е, следователно, виновно Кукушко (което даде 200 души възстанишки сили съ пушки „гра“) или Гевгелийско, или Енидженско?

Азъ нѣмамъ за цель да посоча всички случайности, които попречиха на действията въ разнитѣ окржзи и още помалко въ разнитѣ околии. Моята цель бѣ да посоча само, че, между друго, и на случай се дължи фактътъ за бездействието или за слабитѣ действия на въпроснитѣ окржзи и че и за напредъ у насъ не ще бѫде избѣгната ролята на случаятъ, макаръ че първа грижа трѣбва да ни бѫде да намалимъ до минимумъ възможностьта за изненадитѣ на случая.

Разни доводи. Сега ще приведа редица отдѣлни факти, които конкретно и по-релефно говорятъ, че и другитѣ окржзи — не само Битолския и Одринския — можеха да покажатъ истински възстанишки животъ.

1. Воденската и Кукушката околии бѣха значително подготвени. Известенъ участъкъ отъ Воденската околия по боева подготовка стоеше по-горе отъ много

възстанали участъци въ Битолския и Одринския окржзи. Кукушъ, както казахме, даде 200 души възстаници, а би далъ повече (ако да имаше истинска организация на възстанието и ако да нѣмаше други случайни пречки). Щипско, Струмишко, Малешевско, Джумайско, Мелнишко, Неврокопско, Гевгелийско и др. сж-що бѣха достойни за по-добра участь презъ време на възстанието.

2. Презъ първата половина на 1903 г. въ нѣкои околии поради афери голѣма часть отъ оржжието падна въ турски ржце. Така стана въ Неврокопско (м-цъ априлъ), Щипско (м. априлъ), Кукушко (м. юний). Такова нѣщо не бѣ неизбѣжно да се случи. Когато оржжие се предава, очевидно туй означава неподготвеность; но азъ твърдя, че такова нѣщо не бѣ невъзможно и въ Битолския и въ Одринския окржгъ, както е напр. случая съ Лозенградската околия (презъ м-цъ май), околия отъ най-подготвенитѣ въ Одринско.

3. Има села и участъци, които презъ възстанието ги виждаме да мируватъ, а преди сж показали готовность за възстание. Така, Тушимъ, село въ Воденско,

на предѣла съ Гевгелийско, презъ 1902 год. есеньта цѣло бѣ възстанало просто по единъ позивъ. Сѫщо по онова време на кракъ бѣха за възставане и други села въ Воденско. Презъ м. декемврий 1902 г. въ Струмишко стана афера и за да не пропадне оржжието (а вѣроятно и наелектризирани отъ Джумайското възстанишко движение) Чернопѣевъ и Кръсто Асѣновъ настояваха да прогласятъ възстание въ мѣстото. Колкото и да се резервираме, ние не можемъ да не вѣрваме, че можеше тамъ да стане възстание, щомъ казватъ войводи, като ония двама, а другъ въпросъ е, какво щѣше да излѣзе отъ това възстание, толкозъ повече, че бѣ зима и ограничено въ една-две околии. Въ началото на май, пакъ поради афера, тогавашниятъ щипски горски началникъ Славчо Ковачевъ сѫщо тъй искаше да се дигне възстание въ Щипско, за да стане нѣщо, а не да се остави безполезно да пропадне оржжието. Мислите ли, че по онова време съвсемъ зàлудо щѣше да бѫде въ Щипско единъ позивъ за възстание? И тукъ, разбира се, другъ е въпроса, какво щѣше да излѣзне отъ възстанието. (И за Струмица, и за Щипъ

мнозина се явихме противъ, та не стана избухъ).

4. Като се говори, че станало истинско възстание въ еди кои два окржга, трѣбва да се знае и да се помни, че въ Битолския окржгъ имаше околии невъзстанали и че възстанието въ Одринския окржгъ бѣ възстание главно на М.-Търновската околия съ съседнитѣ ней участъци отъ Лозенградско и Бунархисарско. Ала външния свѣтъ, па и нашъ свѣтъ, гледа общото впечатление и не се визира въ подробноститѣ — тѣ не му сж нужни —, та шумътъ е, че възстанали тоя и тоя окржгъ (виляетъ). Щомъ е тъй, намъ не е мжчно да докажемъ, че нѣщо подобно на онова, що стана въ Одринско, можеше да стане и въ Солунския, и въ Сѣрския, и въ Струмишкия, па и въ Скопския окржзи. Всѣки отъ тия окржзи, освенъ може би Скопския, можеше да изкара въоржжени сили приблизително колкото въ Одринско и можеше да ги групира само въ една-две планински околии или въ една планинска мѣстность (Кожухъ, Пиринъ, Огражденъ). Така, Кожухъ (съ Паякъ и донѣкжде съ Нидже) можеше да заприлича на Стран-

джа, щомъ имаше сравнително подготвени околии като Воденската и Кукушката; па и другитѣ околии — Енидженската, Гевгелийската и Тиквешката, вкупомъ взети, можеха да дадатъ доста нѣщо. Пиринъ сѫщо можеше да заприлича на Странджа: съ подготовката на Разлога, Мелнишко, Демирхисарско и Неврокопско. Огражденъ — сѫщо: съ подготовката на Струмишко, Малешевско, Джумайско, па и Радовишко. Колкото за Скопския окржгъ, Кратовскитѣ планини би заприличали на Странджа, вѣроятно, само съ помощь отвънъ, която помощь никакъ не щѣше да бѫде изключена.

Не може, разбира се, да се отрича, че сравнително по-лесно става възстание въ околия като Малко-Търновската, щомъ самата околия, всичкитѣ ѝ села сѫ въ Странджа, и за близосъседнитѣ околии не остава друго, освенъ да се прибератъ тамъ за действия; докато Кукушъ, Воденъ трѣбва да идатъ другаде (въ Кожухъ), за да образуватъ силата, ядката, около която да се прибератъ другитѣ околии. Ако Кратовската околия бѣ добре подготвена, Кратовско лесно щѣше да образува възстанишки центъръ

за околиитѣ на Скопския окржгъ, макаръ и да не е тъй облѣчено съ гори.

5. Ако вземемъ коя и да е Битолска околия — отъ възстаналитѣ — и да я сравнимъ съ коя и да е отсамвардарска околия, ще извадимъ заключение, и да речемъ винаги съ право, че откъмъ пушки и откъмъ възстаници първата стои по-горе. Но дали ще е тъй, ако сравнението се простре по-нататъкъ, а имено ако обеме и боевитѣ началници? Тука вече категорично мога да се произнеса, че не е тъй и мога да настоявамъ и вие да се съгласите съ мене. Сравнете напр. отъ тая страна Ресенско и Струмишко. А нищо ли не давате за горски началници, способни за въ бой? Нищо ли не значи за възстанишкитѣ действия въ мѣстото, ако една отсамвардарска околия има по-добри боеви началници отколкото една битолска околия? Отъ друга страна, нали, изобщо земено, по избухливи вещества (динамитъ, бомби) всѣка отсамвардарска околия стоеше и можеше да стои по-горе отъ всѣка битолска околия?

6. Отъ Велесъ, Скопие, Радовишъ момчета излѣзнаха — за възстание. Нѣмайки

кой да ги води, върнаха се по домоветѣ си. Съ тоя фактъ искамъ да изтъкна, че охотници за възставане не липсуваха дори по градоветѣ въ незъзстаналитѣ райони, а азъ — помните*) — твърдя, че селянитѣ сѫ изобщо по-годни за нелегална четнишка дѣйность.

7. Ако нѣкой ми напомни, че пушкитѣ отсамъ Вардара бѣха повече кримки, а не „гра“, на такъвъ ще посоча примѣръ Одринско, дето сѫщо пушкитѣ бѣха повече кримки (та още имъ бучатъ ушитѣ на тамошнитѣ възстаници и турци).

Да привеждамъ ли още съображения, които ме каратъ да ви увѣрявамъ, че и другитѣ (наричани неподготвени) окржзи можеха да покажатъ истински възстанишки животъ? че не бива да се сѫди слѣпо за събитията: станало — защото могло, не станало—защото не могло инакъ?

* * *

Нека сега вземемъ вкупомъ всички изказани главни и второстепенни съображения и нека си представимъ възъ основа на тѣхъ, какво би могло да се про-

*) Вж. „Що бѣхме — що сме“, стр. 73.

изведе въ кой и да е отъ наричанитѣ слабоподготвенн окржзи, напр. въ Струмишкия.

Представете си: че Чернопѣевъ и другитѣ войводи на окржга съ време сж по мѣстата си;

че презъ май е свиканъ конгресъ;

че въ конгреса се разпредѣлилъ окржга на възстанишки околии и участъци;

че се опредѣлило, кжде какъ да се складиратъ храни, кжде какъ да се разпредѣлятъ боевитѣ материали (между друго, какъ да се разредятъ хубавитѣ пушки и патронитѣ);

че се взело решение, кой войвода кжде (въ кой участъкъ) ще действува и приблизително какви задавки има да изпълни особено първата нощь и пр. и пр.;

представете си, че дата се фиксира и турцитѣ не я узнаха, както не я узнаха въ Битолския и въ Одринския окржзи; —

не мислите ли, че, следъ такова организиране за възстанишки действия, отъ Струмишко, Джумайско (десния брѣгъ на Струма), Малешевско и Радовишко (да не кажа и часть отъ Петричко), щѣха да излѣзнатъ въ гората 800—1000 души? А въ моитѣ очи стигатъ и по-малко, защо-

то задавкитѣ на възстаницитѣ инакъ си ги представямъ (сравни задавкитѣ въ плана) и защото динамита и бомбитѣ щѣха да допълнятъ празнината, толкозъ повече че тамъ имаше и доста материали и доста майстори по тая часть.

Вънъ отъ това трѣбва да си представите още, че турцитѣ сами щѣха да предизвикатъ забѣгвания въ гората отъ страна на други по-малко годни селяни и че това значително щѣше да предаде на картината формено „възстание".

Сега да подема отъ друга страна въпроса за действията въ Струмишкия окржгъ. Да си представимъ, че Черноѣевъ бѣ миналъ въ окржга си презъ м. юлий (такова нѣщо не бѣ невъзможно, и то щѣше да бжде фактъ, ако имаше готови патрони за четата) или че найсетне не бѣ се случило откриването му на 4 септемврий (откриване, което, както видѣхме, не бѣ невъзможно да стане):

чудно ли бѣ да тръгнатъ подире му 300—400 души селяни?

чудно ли бѣ да сполучи да извърши замислената главна акция?

чудно ли бѣ да се извършатъ и други не малко дребни нападения?

А това не щѣше ли да ви задоволи поне колкото една-две битолски околии, които, вънъ отъ факта на *възставането*, не проявиха тактъ въ *действията?*

Характерни черти на възстанишкитѣ действия въ Битолския и Одринския край. Поука

1. По-преди азъ посочихъ на датата като на една причина за неуспѣха на възстанишкитѣ действия презъ 1903 г. въ по-слабитѣ окржзи. Тукъ пъкъ, наопаки, ще изтъкна, че успѣха на действията въ Битолския и Одринския край се дължи между друго на фактътъ, че се фиксира обща дата и че тая дата остана въ тайна за турскитѣ власти.

Колкото и да сме силни, все пакъ винаги ще чувствуваме нужда да бѫдемъ по-силни, щомъ неприятеля е много посиленъ отъ насъ; и ако въ отдѣлнитѣ акции (нападения) значително разчитаме на изненадата, защо съ нея да не си послужимъ и въ общи действия, поне доколкото зависи отъ насъ.

Ето кои сѫ изгодитѣ отъ една обща дата:

1) Ние заварваме турцитѣ неприготве-

ни, та презъ първата нощь намираме повече и по-удобни прицелни точки за нападане;

2) Общата изненада дава шансъ за сполука не само презъ първата нощь, ами и презъ първитѣ нѣколко денонощия, дорде турцитѣ се поокопитятъ отъ зашеметяването;

3) Каквито и да сж борцитѣ — недостатъчно или достатъчно калени, все пакъ нужно е на първо време да вървятъ и да виждатъ че вървятъ къмъ нападения и победи, та да се всѣе у тѣхъ ентусиазъмъ и вѣра въ собственитѣ сили. *) По такъвъ начинъ ще имъ се даде и възможность лека-полека да свикнуватъ на трудноститѣ и рисковетѣ, които ги очакватъ по-нататъкъ, когато ще имъ предстои да посрещатъ удари.

2. Въ първото денонощие всѣка околия и всѣки възстанишки участъкъ се постара да изкара въ гората всички въоржжени сили — и сполучи, особено за селата. Въоржженитѣ сили бѣха разпредѣлени да действуватъ още първата

*) Военнитѣ отдаватъ особено значение на първата победа въ войнитѣ.

нощь: нѣгде всички можаха да действуватъ, нѣгде само часть или голѣма часть отъ тѣхъ. Въ много случаи първитѣ нападения се увенчаха съ успѣхъ, а въ други не малко случаи нападенията не сполучиха: тъй ще бѫде и отсега и туй трѣбва да си го предвидимъ, колкото и да сме длъжни да се стараемъ, щото всички нападения да сполучватъ. Нѣкои нападения имаха за цель да очистятъ дадена планинска мѣстность отъ гарнизони: нѣгде се сполучи, нѣгде — не, ала навсѣкѫде въ планинскитѣ мѣстности, може да се каже, господари на положението станаха възстаницитѣ; непрогонентѣ гарнизони трѣбваше да бездействуватъ и да се спотайватъ.

3. Но това господаруване бѣ временно, — дорде стигнатъ войски и защото нѣмаше по мѣстата достатъчно войски. Щомъ настигнаха войски, господаруването се свърши почти само по себе си: възстаницитѣ трѣбваше да мислятъ, какъ да посрещатъ удари и то не за опазване територията, въ която господаруваха, а *за своя собствена защита* и донѣкѫде за да се продължи възстанишкото положение. Въ възстанието, сле-

дователно, може да се различатъ две половини:

време на нападения и господаруване и
време на посрещания удари.

Успѣха презъ първата половина и особено господаруването се дължи не на нашата сила, а на отсѫтствие на силенъ въоръженъ неприятель. Ето защо, колкото се отнася до господаруването, щомъ се окопити неприятелтъ и *щомъ се яви въ своята сила*, листътъ се обърна наопаки.

4. А кое бѣ сигурна защита за възстаницитѣ? Една добра позиция бѣ само временна защита, временно спасяване, отлагане на катастрофа, а не невъзможность въ случая да последва катастрофа. Защото, ако положимъ, че възстаницитѣ въ дадена позиция сѫ били неуязвими дори за топове, тѣ сѫ могли да бѫдатъ заградени и лишени отъ храна, т. е. тѣ тамъ сѫ рискували да умратъ за хлѣбъ. Спасение, сигурна защита за тѣхъ е било да отстѫпятъ отъ позицията, — да си пробиятъ пѫть, ако сѫ били заградени. Следователно, щомъ неприятелтъ стана силенъ, сигурна защита за възстаницитѣ бѣ — да не ги срещне неприятеля или,

ако ги срещне, да не приематъ открить бой, а да отстжпятъ*). Така и правѣха**); сравни планътъ.

5. Но възстаницитѣ бѣха много на брой и често се движеха на маси, та не можеше лесно да си укриватъ диритѣ. При все това катастрофа съ възстаницитѣ, може да се каже, нигде не стана, но за туй пъкъ тѣ не можеха да продължаватъ да мислятъ за нападения, толкозъ повече че имаше да закрилятъ забѣгнали фамилии. Като си представимъ още:

а) недостатъчния запасъ отъ муниции,

б) разорението на селата (а то е лишение отъ издръжка и отъ база за прикритие, и

в) настжпилото студено време, —

---

*) За числеността на войскитѣ нѣма и що да говоримъ. Неприятелтъ се явяваше обикновено съ много сили — имаше ги. За него бѣ почти все едно, дали ще има насрещу си 50 души или 100 души, или 1000 души възстаници. Наопаки даже, колкото повече бѣха възстаницитѣ, толкозъ по-малко можеха да му се отскубнатъ, да станатъ невидими.

**) Друго нѣщо бѣ презъ първото време на действията, когато неприятелтъ бѣ слабъ, когато инициативата бѣ въ ржцетѣ на възстаницитѣ.

естествено бѣ да се дойде до разпускане на възстаналитѣ боеви сили. Впрочемъ, туй разпускане не бѣ неочаквано и непредвидено, защото студеното време и муниционитѣ се взеха предъ видъ още преди да се почнатъ действията. Сравни планътъ.

6. Като е тъй, ние *за напредъ* се поставяме въ *дилема*: или да предпочетемъ господаруването за известно време, а това се постига съ по-голѣмъ брой възстанишки сили, или пъкъ да предпочетемъ трайность на действията и по-голѣма възможность за нападателно държане, но за туй пъкъ да не мислимъ за господаруване и да не изваждаме голѣмъ брой възстанишки сили.

Отъ всички досегашни разсѫждения и съобразно съ планътъ се вижда, че за насъ е много по-изгодно да предпочетемъ второто. Господаруването, колкото и да е ефектно, щомъ не произлиза главно отъ нашата сила и щомъ не е за дълго време, трѣбва да отстѫпи мѣстото си на трайностьта и на нападателната тактика.

Турцитѣ съ своитѣ сили могатъ до минимумъ да намалятъ времето за господаруване; ала тѣ не би могли да съкра-

тятъ премного трайността на действията, щомъ възстаницитѣ се уповаватъ на скритность и подвижность. Турската власть, бидейки предупредена за действията въ Пиринския окржгъ, осуети господаруването на възстаницитѣ и осуети значително и проектираното отъ тѣхъ нападателно държане; но тя не би могла да осуети трайността на действията, па донѣкжде и нападателното държане, ако възстаницитѣ бѣха пръснати на многобройни чети по цѣлия окржгъ, намѣсто да се ограничатъ съ действия почти въ една околия. Спомни си, какъ вирѣятъ нелегалнитѣ районни чети.

Отъ гореказаното не бива да се прави заключение, че ние съвсемъ изключваме господаруването. Азъ искамъ да кажа, че *преди всичко* трѣбва да се стремимъ, щото нашитѣ действия да иматъ *траенъ и нападателенъ характеръ*, та покрай това ако дойде и господаруване въ нѣкои мѣстности и градове, то да бжде косвенъ резултатъ на действията, а не прѣка цель. Както помните, между задавкитѣ (т. 13) допускахме и завзимане градъ, но не съ цель да се държи, а съ цель да се произведе ефектъ и да се принуди

неприятеля да натрупа, да ангажира повече сили на едно мѣсто. Допускахме, освенъ това, и да се очисти мѣстность отъ турци, за да може тамъ възстаницитѣ свободно да се движатъ (т. 9).

Когато настигнатъ войски и завзематъ дадена мѣстность, отдето сме прогонили гарнизонитѣ, да не считаме, че неприятелтъ победилъ: цель на нашитѣ действия бѣ — турската власть да не бѫде господарь на положението въ страната, а не е цель на действията — ние да станемъ господари на положението.

7. Въ нѣкои възстанишки участъци въ Битолския окржгъ малко се отговори на искането *да се правятъ нападения*. Като изключимъ първитѣ денонощия, когато все пакъ навсѣкѫде, може да се каже, се предприеха нападения надъ турски гарнизони, квартируващи по села и по ханища, презъ другото време възстаницитѣ виждаме ги да стоятъ надъ селата си или пъкъ групирани на лагеръ въ гора, обикновено заедно съ фамилиитѣ си: ядатъ, пиятъ и, речи, не мислятъ за неприятеля, щомъ не го виждатъ отпреде си. Намѣсто да стоятъ въ бездействие, възстаницитѣ би трѣбвало да тър-

сятъ случаи за нападения и, ако не ги намѣрятъ въ мѣстото, да идатъ на помощь въ съседни райони. Ако се е искало да се държи главно отбранително поведение, тогазъ пакъ би трѣбвало да се мисли за пазене проходи, да се укрепяватъ позиции и под. — Въ Ресенско дене излизатъ отъ града турци — войска и башибозукъ, малко на брой, опжтватъ се къмъ нѣкое изпразнено село, даватъ му огъня и вечерьта си се връщатъ въ града, за да излѣзнатъ на другия денъ друго село да изгорятъ. Възстаницитѣ сж много на брой, а не имъ се противопоставятъ.

„Възстанието“ иска не само *възставане, а и действуване;* у мене: *възстанишки действия.*

8. Характерно и може би единствено по рода си бѣ решението на костурското началство да се нападнатъ арнаутски села къмъ Грамосъ (12 часа далечъ отъ градъ Костуръ, на юго-западъ), отдето бѣ надошълъ башибозукъ да помага на турскитѣ войски и да плячкосва християнски кжщи. Цельта на нападението бѣ не толкова да се накаже башибозука, колкото да се отвлече внима-

нието на турцитѣ — войска и башибозукъ — въ друга посока, т. е. да се разпокжсатъ силитѣ имъ, та да поолекне на възстаналото население. Решено и свършено. Чакаларовъ съ 120-на души опжтва се по хайдушки начинъ (безъ да знае добре мѣстата и безъ да има куриери: заставя да му услужватъ непознати мѣстни люде), озовава се на мѣстоназначението, изгаря 2-3 арнаутски махали и благополучно се връща надире. И всичко това пресмѣтнато е да стане и става въ 4 денонощия, за да не ги застигнатъ войски въ чуждо мѣсто и, слѣдователно, да не се изложатъ възстаницитѣ на голѣмъ рискъ.

Въ тая *диверсия* менъ ме интересува мотивътъ: да се отвлече вниманието на неприятеля като се бие на *болно мѣсто*. Костурското началство схваща, че не може да се излезе на глава срещу многобройнитѣ войски, че тѣ сж въ положение както да гонятъ възстаницитѣ, тъй и да възстановяватъ редъ по селата — чрезъ разорение, чисто по турски. Но началството сжщо схваща, че войскитѣ, колкото и да сж многобройни, не стигатъ, за да пазятъ навсѣкжде всичко що е турско, че турскитѣ села ви-

наги не могатъ да бѫдатъ на щрекъ, че възстаницитѣ сѫ въ сила да се справятъ съ турска селения, т. е., че възстаницитѣ, ако не могатъ съ успѣхъ да бранятъ всичко свое, могатъ съ успѣхъ да причиняватъ пакости по турскитѣ села и, щомъ могатъ, защо да не го сторятъ, когато и тъй и тъй християнскитѣ села сѫ осѫдени на разорение. Значи началството, като не може да спасява своитѣ, решава да отпочне репресалии, нѣщо което може, толкозъ повече че тия репресалии, по всѣка вѣроятность, ще окажатъ нѣкакво облекчение въ сѫдбата на възстаницитѣ и на населението изобщо. Костурското началство счита, че ще настѫпи облекчение и е право въ изводитѣ си; но азъ подържамъ, че и ако не би имало перспектива да се разреди неприятелтъ и отъ това да настѫпи облекчение за нашитѣ, пакъ би заслужвало да се предприеме диверсията, или изобщо да се предприеме нападане на турски села: като нанасяшъ зло за зло, респектирашъ противника си за другъ пѫть и подържашъ духътъ у своитѣ, а тоя духъ ти е потрѣбенъ и за понататъкъ.

И тъй, една диверсия като горната може да преследва цели:

1) да се отвлече вниманието на неприятеля, та да се получи облекчение,

2) да се бие неприятеля на болно мѣсто (както винаги),

3) да се отплати за сторено зло и по тоя начинъ:

а) да се респектира неприятеля за другъ пѫть и

б) да се крепи духътъ у своитѣ.

9. Както се знае, Стоиловския конгресъ избра за одринско боево тѣло отъ трима души. Пита се: дали и тримата да стоятъ на едно мѣсто и отъ тамъ да даватъ разпореждания или пъкъ да се пръснатъ въ три страни и всѣки въ мѣстото си да дава разпореждания. Приема се второто, между друго, защото всѣки бѣ жаденъ лично да вземе участие въ нападенията. Добре, но не много следъ първитѣ нападения войводитѣ на разнитѣ възстанишки участъци почватъ да задаватъ въпроси и всѣки отъ боевото тѣло не винаги се решава да отговори въ единъ или другъ смисълъ, безъ да вземе мнението на двамата си другари. А разбирането съ писма—съ куриери не можеше да става бързо и по тоя

начинъ моменти се губѣха и инициативата бѣ парализирана. Неудобството въ командата изпъкна още по-ясно, когато положението стана критическо и неминуемо бѣ общо размислюване: отговорността да пада върху тримата.

Очевидно е, че одринското боево тѣло е приличало на скопското окржжно тѣло презъ 1905 г.*) Ако е било необходимо, щото всѣки членъ отъ боевото тѣло лично да предприеме нападения (а необходимостьта може да се мотивира както съ лична охота, тъй и съ желание да се стори нѣщо повече и по-добре, па донѣкжде и съ мисъль да се подържа авторитета на началственитѣ лица), тогазъ и тримата при раздѣлата трѣбваше да си опредѣлятъ мѣсто и време за среща; сетне, ако диктуваха нуждитѣ и ако позволяваха обстоятелствата пакъ можеха лично да предприематъ нови акции и пакъ трѣбваше да си опредѣлятъ сборенъ пунктъ и т. н.**)

---

*) „За управлението", стр. 63—74.

**) Въ действителность, тѣ сж се срещнали еднажъ въ първитѣ дни, и следъ това вече въ турската територия не сж се видѣли.

Отъ друга страна, изрично трѣбваше да кажатъ — да повторятъ и потретятъ — на участковитѣ войводи да не очакватъ често заповѣди, а да вършатъ каквото могатъ и каквото намѣрятъ за добре възъ основа на общитѣ решения. Вж. точка 15 отъ инструкциитѣ въ „Общия планъ и цель на възстанието". Срв. тукъ планътъ, стр. 22.

10. На всѣкого отъ насъ бѣ известно, че планътъ за действията не ще може да се приложи напълно, между друго, защото турцитѣ не ще оставятъ на мира женитѣ, децата, старцитѣ и безоржжнитѣ, останали по домоветѣ си. Тъй и стана. Но какъ да погледнемъ на фактътъ, че въ повечето мѣста се изпразниха селата — и фамилиитѣ забѣгнаха при възстаницитѣ? Можемъ ли да кажемъ, че това забѣгване се диктуваше отъ явна, неминуема опасность отъ клане и отъ другъ видъ жестокости? Въ Леринско, Демиръ-Хисарско, Крушевско, Рабетинъ-Колъ и др. мѣста фамилиитѣ си останаха по домоветѣ и, речи, нищо не имъ стана. Защо да мислимъ, че въ всички други мѣста опасностьта е била много по-голѣма? По-вѣрното е, че тамъ фамилиитѣ

въ повечето случаи сж забѣгнали просто отъ страхъ предъ неизвестностьта. На забѣгването доста е спомогнало и обстоятелството, че тъкмо въ тия мѣста (Костурско, Ресенско, Дебърца — Охридско) пушки бѣха сравнително много и — възстаници много. Трѣбва да полагаме, че нѣкжде и *съзнателно* се е искало и се е подготвило забѣгването на фамилиитѣ или най-малко, че не имъ се е казало и повторило изрично да си седятъ въ кжщи. А знаемъ вече, какво отрицателно влияние оказва на действията лагерния животъ на фамилии и възстаници.

Тежка е наистина отговорностьта да кажешъ на жени-деца „седете си дома!" и утре да ги сполети клане, — нѣщо възможно споредъ мене; но, отъ друга страна, не е ли тежка отговорностьта да изоставимъ на заденъ планъ целитѣ, които се гонятъ съ възстанищкитѣ действия? И нали животътъ на фамилиитѣ не е гарантиранъ и въ възстанишкитѣ лагери (срв. стр. 34)? Неизмѣнни закони у турцитѣ нѣма, та и ние да можемъ споредъ това да проведемъ неизмѣнни норми за стоене дома или за забѣгване на фамилиитѣ. Принудени сме да се движимъ въ

вѣроятности и да имаме работа съ дилеми. Така разсѫждавано, пакъ дохождаме до препоръката въ планътъ: фамилиитѣ да си стоятъ въ кѫщи — като общо правило, не безъ изключения. Това общо правило пò ще се пази, когато броятъ на възстаницитѣ не бѫде голѣмъ.

Разорението

Ние вече се изказахме, че възстание и разорение сѫ две различни нѣща, че възстанието е въ наши ржце, а да последва или да не последва разорение не е въ наши ржце. Като примѣнимъ тия общи изводи къмъ събитията отъ 1903г., ще ни се види съвсемъ неумѣстенъ оня плачъ отъ възстанието поради разорението. А тъкмо тоя плачъ накара мнозина по-слаби духомъ да се обявятъ противъ възстанието, макаръ по-преди да не сѫ били противъ и да сѫ били за — въ една или друга форма, и що е по-лошо, тоя плачъ накара мнозина да не смѣятъ вече да продуматъ за действия. Азъ пъкъ дохождамъ сега да имъ кажа, че Организацията, колкото и да се подготви, все не ще може да ни спаси отъ пожаръ, и тогазъ тѣ ще трѣбва или да претръпнатъ, като мене

и да допуснатъ възстанишки действия съ рискъ да последва разорение, *) или пъкъ да станатъ отреволюционери, т. е. да застанатъ на почва на нѣкаква културна борба по подобие на Екзархията и съобразно съ желанието на мѫдруващи български правителства. Да говорятъ противъ възстанието поради разорението би приличало на ония, които проповѣдваха, че не бивало да се създава революционно течение, революционна организация, докато нѣма указание—помощь отъ голѣмо мѣсто (отъ Русия напр.) Ко-

*) Като допускамъ рискъ отъ разорение, азъ не смѣя да не допусна и рискъ отъ клане. И не ми е мѫка да си кажа. Моята логика и тукъ е сѫщата, каквато бѣ и при разсѫжденията по сполуката и несполуката на възстанишкитѣ действия презъ 1903 г. въ едни и други окржзи, т. е. азъ не се водя слѣпо по станалото: *станало — могло, не станало — не могло.* Следъ Солунскитѣ атентати нѣма разорение, ала градоветѣ Солунъ и Битоля бѣха свидетели или по-вѣрно бѣха театъръ на частично клане; а тѣ сѫ най-голѣмитѣ градове на Македония, най-вече посещавани отъ европейци и дори въ тѣхъ най-вече има заседнали европейци. Мехомия въ Разлога и село Ениджия въ Лозенградско патиха си и отъ частично разорение и отъ частично клане; и само тѣ ли?

гато се създаваше Организацията, гарантираше ли се, че всичко ще се свърши съ малко жертви и въ малко време? На тая тема некоравитѣ сърца би заслужвало и днесъ да се замислятъ: утре не ще се освободи Македония и Одринско, а пъкъ може би още много жертви ще се дадатъ.

Менъ не ми важи като мотивъ фактътъ, че и най-силнитѣ околии, Костурската напр., не бидоха спасени отъ разорение, сѫщо тъй както нѣма да важи *въ последна смѣтка* и единъ мотивъ, че ако бѣха били силни всички околии, не щѣше да се допусне разорение. За менъ обаче е важно да можемъ да отгадаемъ приблизително макаръ, защо последва разорение, защо едни възстанали райони бидоха разорени, други—не, и още повече, защо имено тия или ония райони да бѫдатъ разорени, а не други. Сѣщате се, вѣрвамъ, че, ако бихме сполучили да отгадаемъ мотивитѣ, за които е дума, ние ще можемъ донѣкѫде да предотвратимъ за въ бѫднина разорението; а казвамъ „донѣкѫде", защото въ бѫднина и други мотиви могатъ да накаратъ турцитѣ да отпочнатъ разоряване.

Да се опитаме.

Турската власть чрезъ разорението е искала:

1. Да накаже населението

а) за това що прави и

б) за да не му текне другъ пѫть да прави и

2. Да парализира действията на възстаницитѣ:

а) като изравни съ земята укривалищата-кѫщи;*)

б) като имъ пресуши източницитѣ за храна (до колкото възстаницитѣ сѫ се хранили отъ селата, а не отъ складове вънъ отъ селата);

в) като имъ попрекѫсне сношенията съ легалната селянйя,**) а оттамъ и съ градътъ, нѣщо което ще ги постави (възстаницитѣ) въ неизгодно положение, защото не ще могатъ да следятъ добре движението на войскитѣ и не ще могатъ и помежду си да се разбиратъ;

г) като умъ унищожи нѣкои муниции

---

*) Властьта по онова време, да би могла, би изравнила съ земята и планинитѣ. Не затуй ли унищожава горитѣ?

**) Селянията, останала безъ кѫщи, ще бѫде принудена—особено зима идвайки—да се прибере въ градъ или по-други далечни села.

и други боеви материяли, до колкото е могло да се предполага, че сж били складирани по селата.

Споредъ мене, властьта (помнете — властьта), преди всичко е гледала да парализира действията на възстаницитѣ, а не толкозъ да накаже населението. Тя сигурно е искала да накаже и населението и може би тя би изгорила всички села по всички възстанали райони, ако да не бѣше принудена да държи смѣтка за отгласътъ въ близки и далечни държави. Ако да не бѣ тоя страхъ, сигурно тя щѣше да се реши и на масово клане. Но щомъ има да държи смѣтка и щомъ, значи, е принудена да се ограничи въ пакоститѣ, тя естествено ще предпочете да причини пакости-разорение имено въ ония райони, които показватъ най-интензивенъ възстанишки животъ: по тоя начинъ властьта хемъ наказва население, хемъ парализира силнитѣ възстанишки действия. Значи, преди всичко на разорение сж осждени не толкозъ по-слабитѣ, колкото по-силнитѣ райони. Добре, но властьта не може да знае изтънко като насъ, кой отъ два подготвени района е по-подготвенъ, та имено него да обрече на разорение.

Затуй тя, ако не мисли да изгори и два района, ще изгори оня отъ тѣхъ, кой ѝ се чини че е по-подготвенъ. А ней ѝ се стори по-подготвенъ оня район на който цѣлото население е излѣзл вънъ отъ селата и е забѣгнало съ въ станицитѣ — съ борцитѣ. Значи, де масата напусне селата, тамъ по-сигурн идва разорение.

По-нататъкъ. Властьта знае, че на сигурна боева база за възстаницитѣ с горитѣ и планинитѣ и затуй тя съ особ остървенение би се нахвърлила на горск и планински села: по тоя начинъ пости исканията въ т. 2 б, в и г. При тов щомъ властьта води смѣтка за европе ското общественo мнение, ония села, ш сѫ далечъ отъ градъ, и особено отъ г лѣмъ градъ (Битоля, Одринъ), сѫ пове изложени на рискъ, отколкото ония сел що сѫ близо: консули и кореспонден по-лесно се решаватъ да отидатъ близко разстояние. Все по сѫщитѣ пр чини сравнително по има шансъ да б датъ пощадени села, разположени главни пѫтища (до шосе, друмъ).

Отъ друга страна, не трѣбва да з бравяме, че разорение може да послед

и безъ да е взето предварително обмислено решение отъ властьта. Така, райони, що сѫ близо до арнаутлука, или села, близо до които се намиратъ проклети турски села, винаги сѫ по изложени на рискъ. Сѫщо тъй на рискъ е изложено и всѣко селение (село, градъ), когато въ него или до него стане сражение; и тоя рискъ е толкозъ по-голѣмъ, колкото по-храбро сѫ се държали нашитѣ и колкото повече жертви сѫ дали турцитѣ.

Щомъ властьта е принудена да търси претекстъ за извинение, тя по би се решила да разори райони съседни съ арнаутлука, защото по-лесно ще ѝ е да хвърли белята върху непокорнитѣ арнаути. На сѫщото основание тя често е гледала и ще гледа въ разоряването, дето може, да се послужи съ башибозукъ.

Понеже башибозукътъ не винаги е многочисленъ и понеже не се счита длъженъ да рискува, зарадъ това той по би се решилъ да разорява и още повече да плячкосва села, жителитѣ на които сѫ избѣгали въ гората. *)

*) Ето още единъ доводъ, за да не се изпразватъ селата и, отъ друга страна, ето случай, дето нашитѣ възстанишки сили би могли и би

Азъ вѣрвамъ, че горнитѣ разсѫждения ще се видятъ правдоподобни въ очитѣ на мислещитѣ наши дѣйци. Но дали тия наши разсѫждения горе-долу ще се оправдаятъ отъ турската практика презъ 1903 г.? Ето въпросътъ.

Да вземемъ разорението въ Битолския окрѫгъ.

Масово разорение въ Битолския окрѫгъ стана: въ Дебърца (Охридско), въ Ресенско съ Прѣспата и въ Костурско

Въ всички тия мѣста:

а) възстаницитѣ бѣха въ голѣмъ брой;

б) жени, деца, безорѫжни бѣха излѣзли отъ селата и бѣха на лагеръ заедно съ борцитѣ;

в) всички тия села сѫ планински и

г) всички сѫ далечъ отъ виляетския центъръ Битоля (освенъ до нѣкѫде Ресенско).

Не стана масово разорение (или разорение на повечето села) въ Кичевско, Рабетинъ-колъ, Крушовско, Демиръ-Хисарско, Битолско (селата около града) и Леринско.

трѣбвало да излѣзнатъ насреща, та да не допуснатъ разорение и плячкосване.

Въ тия мѣста:

а) възстаницитѣ не бѣха въ особено голѣмъ брой *) и

б) женитѣ не бѣха излѣзли отъ селата.

Разорението на селата (всичко 5) въ Малесията (Стружко) се обяснява съ фактътъ, че тѣ сѫ на вратата на арнаутлука и дори наоколо сѫ повече арнаутски села.

Село Арменско (Леринско), с. Ташъ-Морунища (Стружко), гр. Крушово и др. пострадаха, защото тамъ станаха ожесточени сражения. Значи, разорението на тия села трѣбва да се припише донѣкѫде не името на възстанието, а на революционната дѣйность изобщо, т. е. нѣкои села презъ възстанието сѫ разорени на сѫщото основание, на което основание сѫ разорени изцѣло или отчасти селата Карбинци (14 мартъ), Баница (21 априлъ), Смърдешъ (9 май) — преди въз-

*) Азъ не ща да споменувамъ цифри, та ще си послужа само съ следнитѣ сравнения, колкото за примѣръ: възстанишкитѣ сили въ Леринско бѣха 3 пѫти по-малко въ брой отколкото силитѣ въ Костурско; Кичевскитѣ сили бѣха 2 пѫти по-малко на брой отколкото силитѣ на съседната Дебърца.

станието, или Гумендже (1904 г.), Конопница (Паланечко, 1905 г.), Лугунци (Велешко, 1906 г.) и др. — следъ възстанието.

Очевидно, че донѣкжде нашитѣ догадки се оправдаватъ отъ практиката на турцитѣ.

Следъ като толкозъ говорихъ по разорението, що ни причиниха турцитѣ презъ 1903 г., искате ли да ви доказвамъ, че и ние тогава имахме възможность да разоряваме турски села? И има ли нѣкой нужда да му доказвамъ, когато и въ действителность опожарихме нѣкои села?

Ето защо, като говоримъ за събитията отъ 1903 г., елате да говоримъ отдѣлно за възстанишкитѣ действия и отдѣлно за разорението, или пъкъ, ако говоримъ и за едното и за другото, понеже стоятъ въ взаимна връзка, тогазъ да не ги смѣсваме тъй, че после сами да не можемъ да си найдемъ краятъ въ разискването. Тепърва значи трѣбва да поставяме на разрешение въпроси като следнитѣ:

можемъ ли или не можемъ да действуваме?

можемъ ли или не можемъ да не действуваме *)?

трѣбва ли или не трѣбва да действуваме въ дадено време?

какъ да действуваме съобразно съ прѣкитѣ цели, които гонимъ?

какъ и кога да действуваме, за да намалимъ вѣроятностьта отъ разорение клане? и др. подобни; — а не да плашимъ ратницитѣ и масата съ безогледенъ плачъ отъ грозни последици.

---

*) Когато напр. *неприятелтъ ти отворилъ война*, когато виждашъ, че жертви и повече жертви давашъ съ твоето пасуване, та не ще ли си зададешъ такъвъ въпросъ? Не си ли задавате въпросъ: кога сж по-голѣми жертвитѣ — презъ възстанието или подиръ възстанието, т. е. презъ последнитѣ двѣ години? Или: кога се сломи духътъ на масата — презъ 1903 г. или презъ 1906 г.?

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

Общи изводи

1. *Възстанишкитѣ действия сѫ само единъ родъ — най-внушителниятъ родъ*)— революционна борба.*

2. *Прѣка и главна цель на възстанишкитѣ действия (= боева цель) е: чрезъ оржжие и избухливи вещества да заплашимъ, да накърнимъ колкото се може повече интереситѣ на близки и далечни държави (сплетенитѣ имъ интереси въ Македония и Одринско), като направимъ да не се чувствува силата на легитимната власть**) която е длъжна да пази редъ у дома си и да не оставя да страдатъ тамъ чуждитѣ интереси***).*

---

*) Така е при наличнитѣ условия. Следъ време, като се поизмѣнятъ условията въ благоприятна смисъль, най-внушителна, най-интензивна борба може да стане друга борба, напр. икономическата.

**) Изтощаваме войската и държавата. Основи, стр. 45.

***) Второстепенни цели:

а) Да се покаже на свѣта, че организираното население е достойно да се радва на политическа свобода (— щомъ то съ оржжие въ ржка се бори за нея).

Непрѣка цель на възстанишкитѣ дѣйствия, както и на революционната дѣйность изобщо, е: да предизвикаме външна ефикасна намѣса (а до тогава — сами да извоюваме нѣкои права, каквито би ни се удало, т. е. каквито бихме могли да извоюваме съ собствени сили).

Още по-непрѣка (трета и последна) цель на възстанишкитѣ действия и на революционната дѣйность изобщо е: автономията — цельта на Организацията.

Не е изключена възможностьта да си поставимъ за цель на възстанишкитѣ действия и: *изтребване войската изобщо* (т. е. не както сега — само тревожене и изтощаване на кракъ). Но такава цель би била възможна само при благоприятни условия, създадени отъ външна намѣса (а тя дохожда не като мируваме, а като действуваме съ предпоставенитѣ отъ насъ боеви цели). Значи, *изтребване войската като сжществена боева цель може да се възприеме само като*

б) „Отъ постоянната борба, отъ постояннитѣ безредици и ужаси ще дотегне на европейското обществено мнение (и то ще упражни натискъ на респективнитѣ правителства за туряне край)". Основи, стр. 51.

тенденция на Организацията за въ бжднина.

3. Възстанишкитъ действия у насъ могатъ да бждатъ въ разни размѣри (разреди), а не въ единъ и то най-широкиятъ размѣръ: общо повсемѣстно възстание.

4. Общо повсемѣстно възстание, схващано въ смисъль на всеобщо възставане и действуване съ оржжие (у мене VI — и разредъ) е за отхвърляне.

Ограничени възстания или възстанишки действия отъ първитъ 4—5 разреда стигатъ за нашитъ цели.

5. Партизанската боева тактика е и трѣбва да бжде тактиката на нашитъ възстанишки действия (guerille=герила).

6. Възстанишкитъ действия трѣбва да носятъ траенъ и нападателенъ характеръ.

При условията, въ които сме поставени, трайностьта на действията донѣкжде се противополага на искането, щото действията да иматъ нападателенъ характеръ. Трайностьта на действията изисква въздържане отъ нападения — отбранително държане, доколкото ще е потрѣбно:

а) да се води смѣтка за запаса отъ боеви материяли и

б) да се отморяватъ и да се икономисватъ боевитѣ сили.*)

Мжчно е да се формулира нормална граница между нападателното и отбранително държане.

7. *Норма за числеността на възстанишкитѣ сили въ единъ окржгъ* може да се извади отъ следнитѣ две противоположни едно на друго искания:

а) *Възстанишкитѣ сили трѣбва да бждатъ на брой толкозъ много, щото всѣка задавка — отъ предвиденитѣ въ плана — да може да бжде предприета и свършена;*

б) *Отъ друга страна, възстанишкитѣ сили трѣбва да бждатъ на брой толкозъ малко, щото безъ голѣма мжка*

да могатъ да се укриватъ отъ погледитѣ на турскитѣ войски,

да могатъ да се изхранватъ и

да могатъ да не страдатъ за муниции.

Имайки предъ видъ тия противоположни искания, азъ съмъ за възстаниш-

*) Друго нѣщо е, че въ дадено време и мѣсто отбранително държане може да ни се наложи:

а) поради силитѣ на противника или

б) поради външни политически съображения.

ки действия по III-и и по IV-и разредъ.

8. *Колкото повече се доставя оржжие, толкозъ по-интензивна ще става революционна борба изобщо (разнитъ родове революционни борби). Следователно, заслужва да се стремимъ къмъ всенародно въоржжение, макаръ и да не се стремимъ къмъ всенародно въоржжено възстание (действуване).*)

Ако нѣкога постигнемъ всенародно въоржжение и речемъ да направимъ всенародно въоржжено възстание, такова възстание би било възможно само при благоприятни условия, създадени отъ външна намѣса (а знаемъ какъ дохождатя).

9. *Не е задължително повсемъстно действуване и повсемъстно еднообразие на възстанишкитъ действия.* Потрѣбно е дори *разнообразие* въ действията, но, разбира се, да има *единство въ разнообразието,* съобразно съ общитѣ положения за начина на действуването съобразно съ мѣстнитѣ условия.

Известно време се действува предим-

*) Другъ въпросъ е, накъмъ кжде *преди всичко* да бжде насочено въоржжението.

но по планинскитѣ мѣста; друго време се действува предимно въ градоветѣ, предимно съ динамитни атентати и пр.

Има участъци и околии, въ които не бива или почти не бива да се действува.*) Допущамъ дори да не се действува въ 1—2 възстанишки окржга.

Въ единъ окржгъ може да се препоржча да действуватъ сравнително повече боеви сили, а въ другъ — наполовина помалко. Така, въ Лисабонския окржгъ, макаръ и по-малъкъ, трѣбва да действуватъ повече възстаници, отколкото въ Халепския. Ако Халепския окржгъ има много годни боеви сили, тѣ могатъ да се прехвърлятъ въ Лисабонския. Негошката околия има и добри боеви сили, и доста оржжие, и удобно мѣсто за опериране, па и по-подходни задавки за изпълнение: тамъ могатъ да излѣзнатъ и да действуватъ 200 души възстаници. Въ К. околия, и да има добри боеви сили и добри пушки, не бива да действуватъ повече отъ 50-на души.

10. Такова *единство въ разнообразие*

*) Ако се освободи Крушово, ще се освободи и Драма.

препоржчваме за възстанишкитѣ действия, до колкото тѣ зависятъ отъ насъ. Но ние казахме, че тѣ не зависятъ само отъ насъ: зависятъ и отъ държането на противника. Ето защо *въ действителность (на практика), като вземемъ цѣлата организационна територия, трѣбва да очакваме почти всички разреди едновременно и тогава сме предприели действия по I разредъ и тогава, когато сме предприели действия по V разредъ.* Въ единия случай, нѣкжде цѣло село и цѣлъ участъкъ ще се принуди да забѣгне въ гората и формално да действува; въ втория случай, наопаки, ще има околии, кждето намѣсто 500—1000 души, ще излѣзатъ само половината или четвъртината.

Но ние само предвиждаме тия вѣроятни подробности, — колкото да не се чудимъ, да не се слисваме въ момента, — и не се занимаваме съ тѣхъ.*)

---

*) Трѣбва да се изработятъ инструкции върху въпроса, какъ да се предпазва населението, останало по домоветѣ си, презъ време на възстанишки действия: какъ да укрива боевитѣ материяли, кога какъ обржженитѣ биха могли и би трѣбвало да се опратъ на потеря.

11. *Каквато и да е общата подготовка, винаги сж нужни предварителни (специални) приготовления за възстанишкитѣ действия (=организация на възстанието).*

Безъ преувеличение може да се каже, че половината отъ успѣха или неуспѣха на действията ще се дължи именно на тия предварителни приготовления.

12. *Възстанието зависи отъ насъ, а да последва или да не последва разорение не зависи отъ насъ. Ние обаче можемъ и трѣбва да се стремимъ да намалимъ до нѣкъде вѣроятностьта и възможностьта за разорение.*

Когато разорението ни постигне, не ни остава нищо друго, освенъ да се утешаваме съ мисъльта, че това разорение допринася нѣщо въ полза на Освободителното Дѣло. Непростено е да сѣемъ отчаяние между масата.

Писано
презъ зимнитѣ месеци
1905—6 год.

кога да се спотайватъ или да забѣгватъ временно, ролята на възстаницитѣ въ подобни случаи и т. н. И тия мѣрки, както знаемъ, ще се препоржчатъ съ цель само *да се намали злото.*

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговоръ 3

ГЛАВА ПЪРВА

Възстанишки действия

Трайность на революционната борба изобщо и на възстанишкитѣ действия въ частность 7
Шесть разреда възстанишки действия . . . 12
Боева тактика 17
Планъ 22

ГЛАВА ВТОРА

Противъ общо повсемѣстно възстание

Защо съмъ противъ общо повсемѣстно възстание 89
Възстанишки действия отъ първитѣ 4—5 разреда стигатъ за нашитѣ цели . . . 53
„Масово“ и „партизанско“ възстание . . . 64
Възстание и разорение 78
Паралелъ съ революционнитѣ борби въ Англия и Франция, Сърбия и Гърция . . 83

ГЛАВА ТРЕТА

Критиченъ погледъ върху възстанишкитѣ действия отъ 1903 год.

За и противъ „възстание“ 100
Ефектътъ 103
Защо въ другитѣ окржзи възстанишкитѣ действия бѣха слаби 114
Характерни черти на възстанишкитѣ действия въ Битолския и Одринския край. Поука 132
Разорениѐто 147

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

Общи изводи 158